

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

КОНДРАТЬЄВА КРІСТИНА АВІНАШІВНА

Допускається до захисту:
в.о. завідувача кафедри політології
та державного управління
д. політ. н., професор
_____ Чальцева О. М.
«_____» грудня 2024 р.

**ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕЛЕКТРОННОГО ВРЯДУВАННЯ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Спеціальність 281 Публічне управління та адміністрування
Кваліфікаційна робота

Науковий керівник:
Польовий М.А., професор кафедри
політології та державного управління
д. політ. н., професор
Оцінка:_____/_____/_____
(бали/за шкалою ЕКТС/за національною шкалою)
Голова ЕК:
Лопушинський І.П. _____
(підпис)

Вінниця 2024

АНОТАЦІЯ

Кондратьєва К.А. Особливості реалізації електронного врядування в умовах воєнного стану

Кваліфікаційна робота на здобуття наукового ступеня «Магістр» за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування. Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2024.

В роботі проаналізовано концептуальні підходи до вивчення е-врядування та е-демократії в контексті сучасних дослідницьких підходів, висвітлено правовий аспект реалізації цих процесів у воєнний період, досліджено особливості надання е-послуг, роль та ефективність порталу «Дія», а також розглянуто інструменти реалізації е-демократії на різних рівнях управління.

Окрема увага в дослідженні приділена проблемі діджиталізації українського суспільства та ефективності е-врядування та е-демократії. Визначено перспективи вдосконалення е-врядування та е-демократії в умовах військового конфлікту.

Ключові слова: е-врядування, е-демократія, діджиталізація, воєнний стан.

ABSTRACT

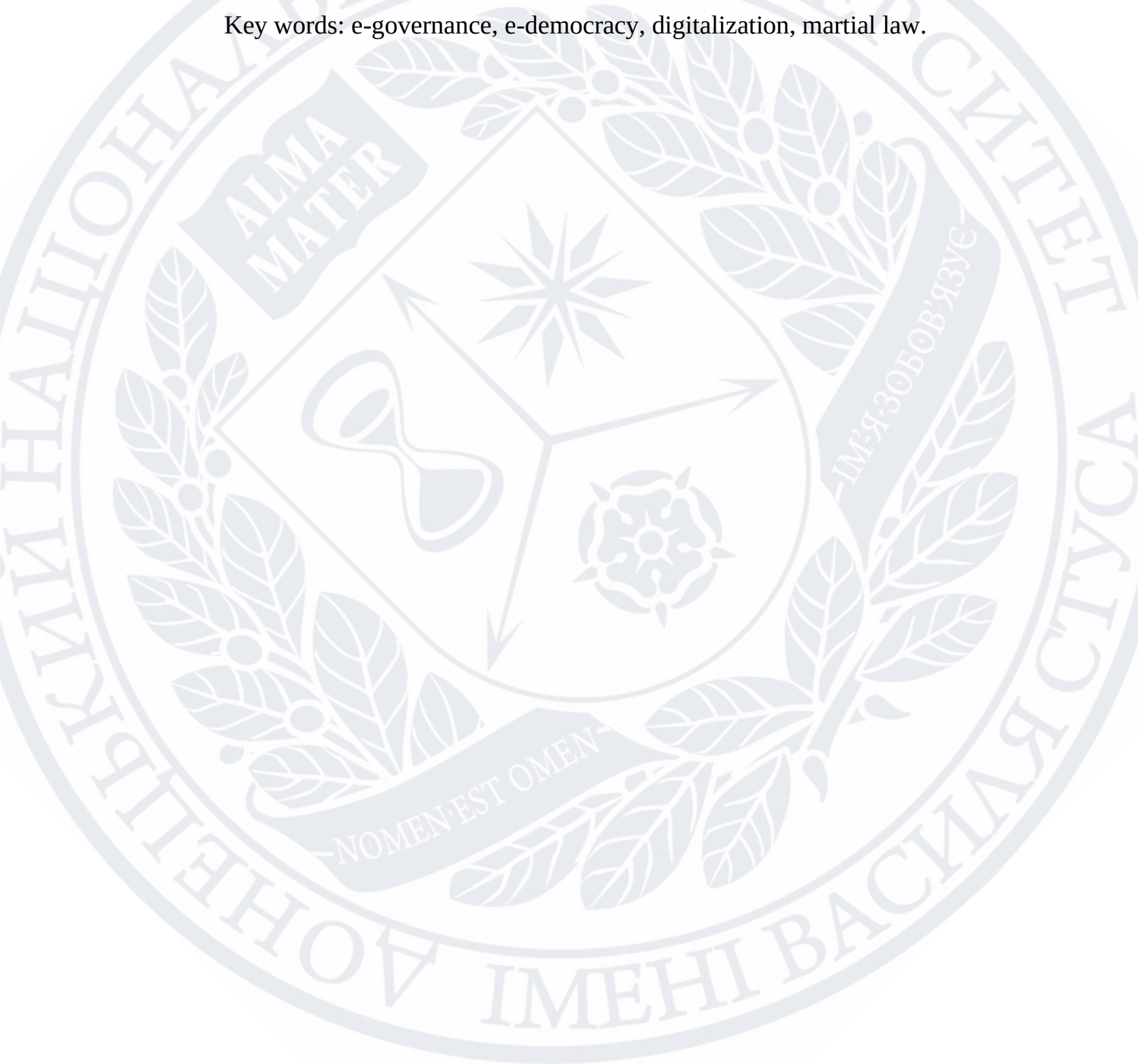
Kondratieva K.A. Features of Electronic Governance Implementation in Times of Martial Law

Qualification work for the degree of Master's Degree in speciality 281 Management and administration. Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2024.

The paper analyzes conceptual approaches to the study of e-governance and e-democracy in the context of modern research approaches, highlights the legal aspects of implementing these processes during martial law, explores the peculiarities of providing e-services, the role and effectiveness of the "Diia" portal, and discusses the tools for implementing e-democracy at different levels of governance.

Special attention in the research is paid to the problem of digitalization of Ukrainian society and the effectiveness of e-governance and e-democracy. The prospects for improving e-governance and e-democracy in the conditions of martial law are identified.

Key words: e-governance, e-democracy, digitalization, martial law.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
Розділ 1. Теоретико-методологічні підходи дослідження	
Е-врядування та е-демократія в умовах воєнного стану.....	11
1.1. Е-врядування та е-демократія в контексті сучасних дослідницьких підходів.....	11
1.2. Е-врядування та е-демократія в умовах воєнного стану: правовий аспект..	18
Розділ 2. Механізми електронного врядування та цифрової взаємодії в умовах воєнного стану.....	29
2.1. Особливості надання е-послуг в умовах воєнного стану.....	29
2.2. Портал «Дія» як ефективний механізм електронного врядування.....	42
2.3. Інструменти реалізації е-демократії на загальнодержавному та місцевому рівнях	49
Розділ 3. Ефективність е-врядування та е-демократії в умовах воєнного стану.....	61
3.1. Оцінка динаміки діджиталізації українського суспільства.....	61
3.2. Оцінка ефективності е-врядування та е-демократії.....	73
ВИСНОВКИ.....	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	90

ВСТУП

Актуальність дослідження. 24 лютого 2022 року, внаслідок прямого військового вторгнення росії, Україна стала ареною повномасштабної війни, що визначило новий контекст для всіх сфер життя країни. Одним з перших кроків влади стало введення в дію Указу №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», який відкрив ряд можливостей для військово-силових структур та створив умови для обмеження конституційних права і свободи людини і громадянина, передбачених статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України [66]. Таким чином сформувалася нова суспільно-політична та правова реальність, яка потребує ревізій та системи новітніх підходів до публічного управління.

В умовах воєнного стану електронне врядування набуло стратегічного значення для забезпечення ефективності та стійкості системи управління. Використання інноваційних технологій дозволило оперативно реагувати на нагальні виклики та враховувати потреби громадян у реальному часі. Електронне врядування стало ключовим інструментом для забезпечення координації дій в умовах війни та впровадження ефективних заходів публічного управління.

Поряд з тим, виникли і ряд загроз, пов'язаних з витоком конфіденційної інформації, зломом сайтів, кібератаками та кібершпигунством, поширенням дезінформації та пропаганди. Окрім того варто враховувати, що ворог часто спрямовує атаки на інфраструктуру зв'язку, включаючи супутникові з'єднання та інтернет-канали, з метою перешкоджання ефективному функціонуванню електронного врядування. Сфера електронного врядування також вразлива до фізичних загроз, таких як знищення обладнання, спрямоване на припинення операцій, або навіть фізична крадіжка чутливої інформації.

Все зазначене говорить про актуальність та доцільність дослідження особливості реалізації електронного врядування в умовах воєнного стану.

Стан теоретичної розробки проблеми. В сучасній науці з державного управління існує цілий комплекс теоретичного матеріалу присвяченого вивченню е-врядування та е-демократії. В даному контексті окремо варто виділити колективну монографію О. Романчук, Ю. Бисаги, В. Берча, Г. Нечипорука, В. Чечерського «Електронне урядування: конституційно-правове дослідження» [92] в якій е-врядування розглянуто крізь призму нормативно-правового регулювання. Монографія А. Барікової «Електронна держава: нова ефективність урядування» [4] присвячена актуальним питанням реформування інформаційної сфери в Україні з огляду на процеси євроінтеграції, а саме: електронній демократії та електронному урядуванню. У праці використано зарубіжний досвід правової регламентації функціонування електронного урядування та електронної демократії, публічного управління у сфері обігу та охорони інформації». Особливої уваги заслуговує дисертація Е. Войнової під назвою «Електронна демократія як спосіб політичної комунікації та політичної партисипації у мережевому суспільстві» [9]. У ній, електронна демократія, розглядається як явище, що відображає зміст та специфіку політичних взаємин, характерних для нової соціокультурної реальності, яка виникла завдяки широкому впровадженню Інтернет-технологій у різні сфери суспільного життя.

Важливим джерелом для нашого дослідження стала колективна монографія «Українське суспільство в умовах війни. 2022» [95], де представлені результати соціологічних досліджень, що аналізують зміни в українському суспільстві та його підсистемах у контексті російської агресії. У роботі висвітлено як глобальні, так і локальні аспекти війни, трансформації інституційної та соціально-групової структури, зміни в настроях, очікуваннях, ціннісних орієнтаціях громадян та соціально-психологічний стан населення.

Емпіричною основою монографії слугують дані моніторингу Інституту соціології НАН України за попередні роки, порівняльні міжнародні дослідження, ініціативні опитування в мережі, інтерв'ю, виконані співробітниками Інституту соціології, а також дані Київського міжнародного інституту соціології та соціологічної групи «Рейтинг».

Дослідженням е-врядування в Україні займалися такі науковці як О. Баранов, І. Жиляєв, М. Демкова, І. Малюкова [1], Г. Жекало, М. Заяць, О. Вакур [29], А. Ємельянова, М. Довбенко, П. Завадська, Д. Хуткий, С. Лобойко, М. Наход [31], І. Колесніченко [34], А. Мезенцев [45], С. Полумієнко [58], А. Пономаренко [60] та інші.

Вивченню е-врядування в умовах воєнного стану присвячені поодинокі наукові та публіцистичні статті Ю. Батан, Ю. Шевченка [3], М. Белікової [5-6], Ю. Гермашева [13], А. Дяківа [26], І. Лопушинського, В. Ключевського, О. Момоток [43], В. Онищенка [50], В. Панкратової [55], М. Хвостової, Ю. Кириченка, М. Майєр-Резенде [97], К. Швець [101] тощо. Поряд з тим немає комплексної наукової праці, яка б в повній мірі розкрила дане питання, що і обумовило необхідність проведення нашого дослідження.

Мета та завдання дослідження. Метою магістерської роботи є теоретичне обґрунтування особливостей реалізації електронного врядування в умовах воєнного стану в Україні.

Для досягнення поставленої мети визначено наступні **завдання**:

- розкрити концептуальні підходи вивчення е-врядування та е-демократії;
- проаналізувати правове регулювання е-врядування та е-демократії в умовах воєнного стану;
- визначити особливості надання е-послуг в умовах воєнного стану;
- дослідити портал «Дія» як механізм електронного врядування;

- проаналізувати інструменти реалізації е-демократії на загальнодержавному та місцевому рівнях;
- дати оцінку динаміці діджиталізації українського суспільства;
- дослідити ефективність е-врядування та е-демократії в умовах воєнного стану.

Об'єктом магістерської роботи є електронне врядування.

Предметом дослідження виступають особливості та механізми реалізації електронного врядування в умовах воєнного стану.

Методи дослідження. У процесі підготовки магістерської роботи використано ряд наукових методів, серед яких загальнонаукові й логічні методи пізнання об'єктивної дійсності, такі як індукція, дедукція, абстрагування, узагальнення, аналіз, синтез, конкретизація. Ці методи були застосовані для формулювання мети, завдань, об'єкта і предмета дослідження, узагальнення результатів, конкретизації висновків, та визначення змісту вихідних дефініцій досліджуваного понятійно-категоріального апарату. При дослідженні змісту, форм, логічних взаємозв'язків впровадження цифрових технологій в діяльність центральних органів влади та місцевого самоврядування використано формально-логічні методи. Аналітико-синтетичний метод застосований для аналізу і узагальнення інформації щодо особливостей реалізації електронного врядування в умовах воєнного стану. Компаративний аналіз використаний для порівняльного аналізу різних варіантів реалізації електронного врядування в умовах воєнного конфлікту, визначенні відмінностей електронного врядування довоєнного періоду в Україні і періоду воєнного стану. Порівняльна характеристика дозволила виділити ефективні та неефективні підходи. Документальний аналіз використаний при вивченні офіційних документів, законів та стратегій, що регулюють впровадження електронного врядування в умовах воєнного стану. Окрім того в якості, емпіричних методів, в дослідженні застосовано аналіз рейтингів від міжнародних організацій та вторинний

соціологічний аналіз, при вивченні думок, ставлень та відгуків громадян і експертів щодо реалізації електронного врядування в умовах воєнного стану.

Зазначені методи дозволили дослідити та проаналізувати особливості реалізації електронного врядування в умовах воєнного стану, забезпечуючи науково обґрунтовані та достовірні результати дослідження.

Наукова гіпотеза. Ефективне електронне врядування в умовах військового стану прямопропорційно залежне від швидкості впровадження інноваційних технологій в систему управління, адаптивності до надзвичайних ситуацій та високого рівня кібербезпеки.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що:

Уперше:

- здійснено комплексне дослідження особливостей та викликів реалізації електронного врядування в умовах військового стану, дано оцінку механізмам електронного врядування та цифрової взаємодії в умовах війни;
- визначено та систематизовано перспективи розбудови електронного врядування в умовах військового конфлікту, спрямовані на підвищення ефективності та стійкості системи управління в надзвичайних обставинах.
- розроблено рекомендації з впровадження і адаптації механізмів е-врядування і е-демократії до умов воєнного стану.

Набули подальшого розвитку:

- положення про переваги застосування е-врядування і е-демократії в контексті демократизації суспільства і налагодження комунікативної взаємодії між владою і суспільством;
- положення про визначальний вплив електронного врядування на ефективність та координацію дій в умовах воєнного конфлікту.

Науково-практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в кваліфікаційній роботі положення можуть бути використані:

- у науково-дослідницькій роботі – з метою подальшого дослідження особливостей реалізації електронного врядування в умовах воєнного стану;
- на практиці – висновки та рекомендації, сформульовані в роботі, можуть бути використані органами державної влади, місцевого самоврядування та практиками у сфері електронного врядування при вдосконаленні діючих та розробленні нових механізмів е-взаємодії між владою та суспільством в умовах військового конфлікту. Матеріали, отримані в результаті оцінки динаміки діджиталізації та ефективності е-врядування, будуть цінними при формуванні стратегій та прийнятті рішень на різних рівнях управління в умовах військових дій.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Окремі положення дослідження були апробовані на конференції та в українських виданнях, в тому числі на Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Сучасні загрози глобальній та регіональній безпеці» (м.Одеса, 29 жовтня 2023 р) та у Віснику студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса. Випуск 16 Том 1/ред.кол. М.І.Прихненко (голова) та ін. Віниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2024. Вип. 16. Т. 1.

Структура роботи зумовлена логікою дослідження, що впливає з його мети і основних завдань. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які поділені на сім підрозділів, висновків, списку джерел використаних в процесі написання роботи та додатків.

Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 106 сторінок, з яких основний зміст – 88 сторінки. Список використаних джерел та літератури містить 112 найменувань обсягом 17 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ Е-ВРЯДУВАННЯ ТА Е-ДЕМОКРАТІЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

1.1. Е-врядування та е-демократія в контексті сучасних дослідницьких підходів

Застосування інформаційно-комунікаційних технологій розширяє можливості органів державної влади оперативно доносити прийняті рішення до широких верств населення, одержувати якісний зворотний зв'язок від громадян, а громадяни, в свою чергу, мають змогу брати участь в політичному процесі, передусім, завдяки підвищенню рівня їхньої поінформованості відносно актуальних проблем, діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також пропонувати альтернативні шляхи вирішення тих чи інших проблем, отримувати якісні послуги. Саме ж впровадження електронних інформаційно-комунікаційних технологій в державне управління посприяло виникненню таких наукових категорій як «електронна демократія» та «електронне врядування».

Передусім варто з'ясувати, що саме мається на увазі під поняттями «електронне урядування» та «електронна демократія», а також визначити їх взаємозв'язок. Водночас слід зазначити, що обидва ці терміни мають багато різноманітних визначень, що підкреслює їх складність і багатогранність.

Визначення, яке здебільшого використовується в іноземній науковій літературі, запозичене з дослідження К. Лейна та Дж. Лі, описує «електронний уряд» як застосування урядом технологій, зокрема веб-додатків для Інтернету, з метою розширення доступу до громадянських та бізнес-послуг, що включає надання урядової інформації та послуг для громадян, партнерів, працівників, інших агенцій та урядових установ [106, с. 123].

Автори В. Мадзова, К. Сайноскі та Л. Давцев під електронним урядування розуміють систему надання публічних послуг, з використанням інформаційних технологій (ІТ), інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та інших телекомунікаційних засобів на базі веб-технологій для покращення та/або підвищення ефективності надання послуг у державному секторі [107, с. 158]. Проте, на подальших етапах, такий первинний підхід, який ставить електронне урядування в рівність з використанням ІКТ у владі, значно розширює свою юридичну природу. Тому на вторинному етапі обґрунтованим є більш широкий підхід, де електронне урядування розглядається як здатність трансформувати державне управління за допомогою ІКТ або загалом використовується для опису нової форми державного устрою навколо ІКТ.

На думку дослідника І. Лопушинського, електронне урядування є інструментом організації державної влади, який базується на використанні локальних інформаційних мереж та сегментів глобальної мережі. Це забезпечує функціонування органів влади в режимі реального часу та спрощує для громадян, юридичних осіб і неурядових організацій процес щоденного спілкування з ними [42].

Науковець А.В. Мезенцев визначає електронне урядування як сучасну інтерактивну систему державного управління, засновану на принципах відкритості, прозорості та підзвітності. Завдяки використанню інформаційно-комунікаційних технологій ця система забезпечує ефективну взаємодію громадян і неурядових організацій з органами державної влади [45, с. 68].

Дослідники Г. І. Жекало, М. Я. Заяць, О. В. Вакун розглядають е-урядування з точки зору його змісту, а саме компонентів з яких воно складається. Так, на концептуальному рівні під е-урядуванням варто розуміти інноваційну модель політико-адміністративного управління чи нову форму організації діяльності органів публічної влади. Процесний рівень е-урядування включає функціональні можливості, які держава може впроваджувати за

допомогою сучасних інформаційно-комп'ютерних технологій. На даному рівні використовується інформаційно-технічна підтримка для ухвалення управлінських рішень, надання державних чи місцевих послуг у дистанційному (онлайн) режимі та використання комп'ютерних технологій для залучення громадськості до прийняття суспільно-важливих рішень. На технічному рівні е-урядування представлено сукупністю інформаційних систем, засобів зв'язку та обробки інформації, каналів передачі інформації, які беруть участь у процесах управління [29].

Отже, е-урядування може виступати як інноваційна модель управління, комплекс функціональних можливостей держави та сукупністю інформаційних систем.

Варто звернути увагу на основні підходи до розуміння терміну «електронне урядування», виділені І. Колесніченко. Перший підхід розглядає е-урядування як електронний сервіс надання державних послуг, що ґрунтується на практиці передачі ефективних ІКТ з бізнес-сфери в громадський сектор. Цей підхід сприяє виходу на новий рівень надання послуг, якості та зручності для користувачів, що одночасно призводить до скорочення трансакційних витрат. Представники другого підходу розглядають електронне урядування як високотехнологічну організацію, чие функціонування забезпечується сучасними засобами ІКТ, враховуючи перспективи інформаційної епохи. За цим підходом, лише повна організація уряду на базі ІКТ може забезпечити трансформацію суспільного сектора згідно з новими вимогами часу. Третій підхід розглядає електронне урядування як нову модель регулювання, відповідну емерджентній економіці та інформаційному суспільству. Це не лише більш широке тлумачення, що поглиблює перші два підходи, але й принципово новий погляд на зміст інститутів влади, держави та організації державного регулювання [34, с. 54].

Слід зауважити, що наразі багато дослідників ототожнюють поняття «електронне урядування» та «електронний уряд». Це пов'язано зі складністю перекладу терміну «government».

Ми вважаємо за доцільне використовувати ці терміни як синоніми. Обидва поняття можна розглядати як сучасну форму управління, яка функціонує за допомогою інформаційно-телекомунікаційних технологій, спрямованих на спрощення доступу громадян до державного управління та підвищення ефективності роботи державних органів.

Окрім тлумачення самого змісту е-врядування, варто зупинитися і на різновидах взаємодій в системі е-врядування. Більшість теоретиків висловлюється на користь трьох основних типів взаємодій: G2C (уряд – громадяни), G2B (уряд – бізнес), G2G (уряд – уряд). Окрім цього, науковці визначають і додаткові види взаємодій: C2G (громадяни – уряд), B2G (бізнес – уряд), G2N (уряд – неприбуткові організації), N2G (неприбуткові організації – уряд), G2E (уряд – державні службовці) [105, с. 5].

Опираючись на дослідження С. Х. Барегамяна, можна говорити про те, що впровадження технологій е-урядування відкриває можливості: 1) для громадян отримати доступ до публічної інформації та адміністративних послуг через мережу, брати участь у формуванні та втіленні державної політики; 2) для бізнесу – спрощений доступ до органів влади через мережу, співпраця, сприяння економічному розвитку; 3) для органів влади – підвищення оперативності, ефективності діяльності та якості адміністративних послуг, залучення всіх громадян до процесу ухвалення державних рішень [2].

Стосовно «електронної демократії», то деякі автори визначають її як форму організації суспільства, де за рахунок широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій громадяни, громадські організації, представники бізнесу залучаються до прийняття державних рішень і участі в державному управлінні [45, с. 68].

В українському суспільно-політичному та науковому дискурсах досі переважає утилітарний підхід до розуміння електронної демократії. У цьому ж контексті сприймається і широко популяризований президентський проєкт «Держава у смартфоні». Наприклад, С. Карелін, координатор напряму «Електронна демократія» проєкту «Електронне урядування для підзвітності влади та участі суспільства» (EGAP), визначає електронну демократію як концепцію, яка надає можливість людям, котрі не можуть фізично брати участь у голосуванні, залишатися залученими до цього процесу. Серед найефективніших інструментів цієї концепції він виділяє електронні петиції та бюджет участі [34, с. 55].

Дослідник А. Мезенцев зазначає, що електронна демократія передбачає використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для активного залучення громадян до громадсько-політичного життя. Однак, на його думку, цей феномен головним чином служить для передачі думки громадян до органів влади. У межах такого підходу е-демократію розглядають у вузькому та широкому сенсах. У першому випадку йдеться про використання ІКТ для реалізації прав громадян, наприклад, звернення до державних органів як у письмовій формі, так і через електронну пошту. У широкому сенсі це означає залучення громадськості до вирішення суспільно-політичних питань за допомогою сучасних технологій. Як приклад, автор наводять можливість інтерактивної участі громадян у засіданнях місцевих рад, де під час онлайн-трансляції кожен може висловити свою позицію щодо прийнятих рішень або виступів депутатів, що, у свою чергу, може вплинути на позицію органу влади [45, с. 65].

Водночас, сучасний науковий дискурс щодо електронної демократії спрямований на її ширше праксеологічне та глибше аксіологічне осмислення. Її розглядають як форму управління, у якій всі повнолітні громадяни мають рівне право брати участь у пропонуванні, розробці та прийнятті законів. Важливою

особливістю цієї концепції є цифрова інтеграція, що виступає необхідною умовою її реалізації [34, с. 58].

Інші дослідники, такі як А. Б. Пономаренко та Д. В. Ковальов, визначають електронну демократію як використання інформаційно-комунікаційних технологій та інформаційної інфраструктури для розвитку демократичних інститутів і розширення участі громадян у суспільно-політичному житті [60, с. 10].

На рівні вітчизняного законодавства вже віднайшли своє місце ці поняття. Наразі, під електронною демократією розуміють форму суспільних відносин, при якій громадяни і організації долучаються до державотворення і державного управління, а також до місцевого самоврядування за допомогою широкого використання в демократичних процесах інформаційно-комунікаційних технологій, що дає можливість: підвищити участь, ініціативність і залучення громадян на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівні до публічного життя; покращити прозорість процесу ухвалення рішень, а також підзвітність державних інститутів; покращити зворотну реакцію суб'єктів владних повноважень на звернення громадян; протегувати публічні дискусії та привертати увагу громадськості до процесу ухвалення рішень [38].

У Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плані заходів для її реалізації, затверджених Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 797-р від 8 листопада 2017 року, надано відповідне визначення. До ухвалення цієї Концепції термін «електронна демократія» вже фігурував у Концепції розвитку електронного урядування в Україні, затвердженій Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2010 року № 2250. У цьому документі електронна демократія трактувалася як «форма організації суспільства, що передбачає залучення громадян та бізнесу до процесів державного управління, державотворення і місцевого самоврядування за допомогою інформаційних та комунікаційних технологій» [39].

Таким чином, можна відзначити поступову еволюцію законодавчого розуміння поняття «демократія», що свідчить про гнучкість підходів уряду та адаптивність українського законодавства. Згідно з Концепцією розвитку електронного урядування в Україні, затвердженою Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 649-р від 20 вересня 2017 року, електронне урядування визначено як форма організації державного управління, спрямована на підвищення ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади й місцевого самоврядування із застосуванням інформаційно-телекомунікаційних технологій. Такий підхід сприяє формуванню сучасної моделі держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян [40].

Що стосується співвідношення термінів «електронне урядування» та «електронна демократія», то серед науковців існують різні погляди. Деякі дослідники вважають е-демократію важливим складником е-урядування, в той час як інші говорять, що ці терміни взаємопов'язаними, але не ідентичними.

У роботі Е. Брека і Ф. Нобла «Е-демократія навколо світу» термін «е-демократія» використовується для позначення застосування Інтернету урядами, політичними партіями та правозахисними організаціями для забезпечення інформації, комунікації, надання послуг або підтримки участі громадян у суспільних дебатах. За їхніми словами, «е-уряд охоплює інформаційні послуги та компоненти участі, обмежуючись урядовими інститутами, в той час як застосування Інтернету для реалізації е-демократії є більш широким» [104]. Водночас, інші вчені вважають, що е-демократія не обмежується лише забезпеченням доступу громадян до управлінських процесів, а також передбачає можливість контролю (особливо в онлайн-форматі) над діями уряду. Таким чином, е-демократія є більш комплексним явищем, ніж е-урядування. Однак саме впровадження е-урядування створює умови для розвитку е-демократії, оскільки дає громадянам і підприємствам змогу використовувати ІТ на рівні державного управління [1, с. 26].

Аналіз підходів до трактування понять «електронна демократія» та «електронне урядування» свідчить про відсутність єдиного підходу серед науковців. З одного боку, ці явища сприймаються як інструменти інформаційного суспільства, з іншого — як сучасна форма державного управління, яка є ключовою складовою глобальних змін для переходу до інформаційного суспільства чи суспільства знань, орієнтованого на задоволення потреб громадян. Основними елементами взаємодії в такому суспільстві є взаємовідносини між державою та громадянами, державою та бізнесом, а також між різними органами влади.

Ми підтримуємо позицію, що «електронна демократія» охоплює більш широкий спектр явищ, тоді як «електронне урядування» виступає інструментом, який забезпечує можливість її реалізації в конкретній країні. У контексті нашого дослідження важливо оцінити, як воєнний стан впливає на взаємодію за напрямками: уряд – громадяни, громадяни – уряд, уряд – бізнес, бізнес – уряд, а також уряд – уряд.

1.2. Е-врядування та е-демократія в умовах воєнного стану: правовий аспект

Правове регулювання е-врядування та е-демократії визначається комплексом законодавчих та нормативно-правових актів, які визначають правила та стандарти використання електронних технологій у владних структурах та взаємодії між владою та громадянами. Основоположним законодавчим актом, який визначає основні принципи демократії та публічного управління є Конституція України. Так, норми статей 5-8, 38 вказують на організацію публічної влади та її місце. Статті 38, 70, 71, 76, 141 розкривають зміст виборчого прав, а статті 31, 32 та 34 закріплюють інформаційні прав [37]. Саме конституційні положення слугують підґрунтям впровадження е-врядування та е-демократії.

Одним з перших документів, який стимулював розвиток е-врядування та е-демократії в Україні можна вважати Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади» від 2002 року [75]. Метою його прийняття стало «створення додаткових умов для реалізації конституційних прав громадян на інформацію та участь у управлінні державними справами». Вже в лютому 2003 році Постановою Кабінету Міністрів України № 208 ініційовано створення та інтеграцію електронних інформаційних систем та ресурсів в Єдиний веб-портал органів виконавчої влади. Окрім того, встановлено, що інформаційні та інші послуги надаватимуться через електронну інформаційну систему «Електронний Уряд» [85]. В цьому ж році прийнято два законодавчі акти, які встановили необхідні правові норми для розвитку всього інформаційного права: Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» [78], Закон України «Про електронний цифровий підпис» [77]. В 2005 році підписано Указ Президента «Про першочергові завдання щодо впровадження новітніх інформаційних технологій» [89].

Протягом 2010-2019 років прийнято ряд нормативно-правових актів, які забезпечували стратегію електронного урядування через посилення доступу до публічної інформації та адміністративних послуг у відповідності з євроінтеграційними вимогами. Серед них варто виділити: розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні» [39], закон України «Про доступ до публічної інформації» [76], закон України «Про адміністративні послуги» [65], розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо створення Єдиного державного порталу адміністративних послуг» [82] тощо. У 2015 році Закон України «Про звернення громадян» доповнено статтею 23¹ та запроваджено новий інститут електронного урядування – електронну

петицію, у 2017 році розпорядженням Кабінету Міністрів України схвалено другу Концепцію розвитку електронного урядування в Україні [40].

У 2019 році відбувся значний прогрес в системі електронного урядування, ключовим стимулом якого стало створення Міністерства цифрової трансформації України [59]. Основні напрямки політичних змін в електронному урядуванні знайшли відображення в указах Президента України № 558 «Про деякі заходи щодо поліпшення доступу фізичних та юридичних осіб до електронних послуг» [74] та № 647 «Про деякі заходи із забезпечення надання якісних публічних послуг» [73], постанові Кабінету Міністрів України від № 1137 «Питання Єдиного державного веб-порталу електронних послуг та Єдиного державного порталу адміністративних послуг» [51].

15 липня 2021 року, в рамках впровадження урядом стратегії цифровізації державних послуг, і його основної мети - встановлення режиму безпаперовості, що передбачає відмову від паперового документообігу, було прийнято Закон України «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг» [88]. Сам режим безпаперовості передбачає заборону для державних органів вимагати паперові документи та інформацію, якщо ця інформація вже наявна в державних реєстрах. Важливо відзначити, що Законом визначені ключові терміни, такі як «публічна послуга» та «електронна публічна послуга».

Згідно з згаданим законом, публічна послуга визначається як юридично або соціально значуща дія суб'єкта надання публічної (електронної публічної) послуги. Вона може включати адміністративні послуги, які надаються за зверненням або без нього, і призводить до набуття, переходу або припинення прав та/або виконання обов'язків суб'єкта звернення, а також надання відповідних матеріальних та/або нематеріальних благ суб'єкту звернення. Електронна публічна послуга представляє собою послугу, яку надають органи державної влади, органи місцевого самоврядування та інші установи, включаючи адміністративні послуги (в тому числі в автоматичному режимі). Ця

послуга може надаватися за поданням заяви (звернення) в електронній формі через інформаційно-телекомунікаційні системи, включаючи Єдиний державний вебпортал електронних послуг, або без такої заяви (звернення) [88].

Додатково, законом введено нові терміни, такі як «автоматичний режим надання електронної публічної послуги», який передбачає автоматизоване надання послуг без додаткового опрацювання суб'єктом надання послуг, і «комплексна електронна публічна послуга», яка дозволяє отримати декілька послуг на підставі однієї заяви. Закон також визначає принципи, на яких ґрунтується державна політика у сфері надання публічних (електронних) послуг, включаючи верховенство права, рівність перед законом, відкритість, прозорість, багаторазове використання, технологічну нейтральність та портативність даних, орієнтованість на громадян, інклюзивність та доступність, безпеку та конфіденційність, підтримку прийняття рішень, адміністративне спрощення, збереження інформації та оцінювання ефективності і результативності [88].

Проаналізувавши положення Закону щодо порядку надання публічних (електронних публічних) послуг, можемо констатувати, що основним принципом при наданні таких послуг у режимі безпаперовості є максимальна мінімізація кількості документів та інформації, яку фізична або юридична особа повинна представити для отримання публічної послуги. З цього випливає, що законодавець поклав відповідальність за обробку та пошук інформації та документів, необхідних для надання публічних послуг, на суб'єкти, які мають надавати ці послуги.

Таким чином можемо констатувати, що Україна протягом 2003-2021 років здійснила значний провив в системі утвердження е-врядування та е-демократії, що підтверджується низкою прийнятих нормативних актів. Однак, у зв'язку з прямою військовою агресією РФ, 24 лютого 2022 року Президентом України введений в дію Указ №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні».

Країна опинилася в новому правовому полі, яке відкрило ряд можливостей для військово-силових структур та створило умови для обмеження конституційних права і свободи людини і громадянина [66]. Відповідно до указу Президента №64/2022, Кабінетом Міністрів України було прийнято Постанову №263 від 12 березня 2022 року «Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану» [20]. Даною постановою визначені конкретні заходи, спрямовані на забезпечення безпеки та ефективності управління інформаційними ресурсами та електронними системами в час війни:

1) Хмарні та зовнішні ресурси. Постанова передбачає можливість розміщення державних інформаційних ресурсів та публічних електронних реєстрів на хмарних ресурсах або в центрах обробки даних, розташованих за межами України. Варто зазначити, що це є важливим забезпеченням інформаційної доступності та захисту даних у воєнний період.

2) Резервне зберігання та захист даних. Для забезпечення цілісності та конфіденційності державних інформаційних ресурсів, введені заходи стосуються створення резервних копій, зберігання їх у зашифрованому вигляді за межами країни, а також в ізольованих сегментах центрів обробки даних.

3) Зупинення та обмеження роботи систем. Задля забезпечення контролю та захисту критичних інформаційних ресурсів у період воєнного стану, доцільною стала можливість зупинення та обмеження роботи інформаційних систем, електронних реєстрів та комунікаційних систем.

4) Заборона використання хмарних ресурсів та/або центрів обробки даних, розташованих на тимчасово окупованій території, або тих, що належать державі-агресору, свідчить про спрямованість на захист національних інтересів та забезпечення безпеки інформаційного простору.

5) Інтернаціональна координація та звітність. Постанова передбачає необхідність повідомлення адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації та Міністерства цифрової трансформації про використання зовнішніх ресурсів. Це вказує на важливість міжнародної координації та взаємодії в сфері кібербезпеки в умовах воєнного стану.

Узгодженість цих заходів з принципами електронного врядування може сприяти не лише забезпеченню безпеки та захисту даних, але й оптимізації управління державними інформаційними ресурсами у надзвичайних ситуаціях.

Вже 5 серпня 2022 року Кабінетом Міністрів України було затверджено «Порядком надання електронних публічних послуг в автоматичному режимі» [83], згідно якого електронні публічні послуги в автоматичному режимі надаються з відображенням в інформаційно-комунікаційних системах відомостей, що були надані суб'єктами звернення у відповідних заявах (зверненнях, запитах). Ці електронні публічні послуги надаються суб'єктам звернення, які успішно пройшли електронну ідентифікацію та автентифікацію на Порталі «Дія». До методів ідентифікації включаються інтегрована система електронної ідентифікації, кваліфіковані електронні підписи, печатки та інші засоби, які гарантують однозначне встановлення особи. Суб'єктом звернення може бути фізична особа, фізична особа – підприємець, юридична особа або інша особа, яка звертається за отриманням електронних публічних послуг в автоматичному режимі. Вимоги до суб'єктів звернення можуть бути деталізовані відповідно до нормативно-правових актів, які регулюють порядок надання електронних публічних послуг в автоматичному режимі. Заяви (звернення, запити) для отримання електронних публічних послуг в автоматичному режимі формуються суб'єктами звернення на Порталі «Дія» після проходження ними електронної ідентифікації та автентифікації. Ці заяви можуть бути сформовані у будь-якій формі, яка зручна для сприйняття змісту,

відповідно до вимог, визначених заявами (зверненнями, запитами) щодо надання електронних публічних послуг в автоматичному режимі.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2022 року № 1191-р «Про затвердження плану заходів на 2023 рік щодо переведення публічних послуг в електронну форму» передбачалася реалізація ряду ініціатив, зокрема:

- розроблення та впровадження е-посвідчення ветерана в мобільному додатку Єдиного державного веб-порталу електронних послуг «Дія»;
- можливість подання в електронній формі заяви про надання статусу учасника бойових дій особам, які у складі добровольчих формувань брали участь в антитерористичній операції/операції Об'єднаних сил;
- можливість подання в електронній формі заявки на виплату одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера, її опрацювання та отримання результату;
- можливість подання в електронній формі заяви на призначення та виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності учасників антитерористичної операції/операції Об'єднаних сил, їх опрацювання та отримання результату;
- можливість подання в електронній формі заяви на встановлення зв'язку інвалідності з пораненнями чи іншими ушкодженнями здоров'я, отриманими особою від вибухових речовин, боєприпасів і військового озброєння, та отримання відповіді;
- розроблення та впровадження пільгового електронного квитка ветерана «Ве-Квиток»;
- можливість подання в електронній формі заяви на отримання грошової допомоги особам, які позбавлені (були позбавлені) особистої свободи незаконними збройними формуваннями, окупаційною адміністрацією та/або

органами влади російської федерації з політичних мотивів, а також у зв'язку з громадською, політичною або професійною діяльністю зазначених осіб;

- можливість подання в електронній формі заяви на отримання житлового приміщення з фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб [91].

Варто зазначити, що прийняті урядом рішення в напрямку пріоритетності е-врядування, дозволили йому оперативно реагувати на ряд запитів суспільства, бути мобільнішим і дієвішим.

Протягом 2022–2023 року було внесено зміни до ряду законів, спрямованих на гарантування безпеки електронних систем та сприяння розвитку електронного врядування в час війни. Серед основних варто виділити:

- Закон України «Про хмарні послуги» №2075-IX від 17 лютого 2022 р. [90] спрямований на розвиток платформ інформаційно-комунікаційних технологій, що базуються на хмарних обчисленнях. Визначає правові відносини при використанні технології хмарних обчислень та наданні хмарних послуг.

- Закон України «Про забезпечення функціонування ІКТ та публічних реєстрів» №2130-IX від 15 березня 2022 р. [80] спрямований на підвищення кіберзахисту державних інформаційних ресурсів і об'єктів критичної інформаційної інфраструктури. Забезпечує можливість створення резервних копій інформаційних ресурсів за межами країни.

- Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності організації роботи постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг в умовах воєнного стану» №2240-IX від 3 травня 2022 р. [70] спрямований на забезпечення сталого функціонування електронних комунікаційних мереж держави в умовах воєнного стану.

- Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо покращення управління у сфері електронних комунікацій» №2529-IX від 16

серпня 2022 р. [68] регулює видачу ліцензій та дозволів на користування ресурсом нумерації, що є важливим для забезпечення порядку та контролю у сфері електронних комунікацій.

- Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення умов для відновлення та розвитку електронних комунікаційних мереж» №2530-IX від 16 серпня 2022 р. [69]. Основна мета цього закону – створення умов для розвитку та відновлення зв'язку в Україні під час дії воєнного стану та у післявоєнний період.

- Закон України «Щодо забезпечення укладення угоди між Україною та Європейським Союзом про взаємне визнання кваліфікованих електронних довірчих послуг та імплементації законодавства Європейського Союзу у сфері електронної ідентифікації» №2801-IX від 1 грудня 2022 р. [102] спрямований на прискорену інтеграцію України до Єдиного цифрового ринку ЄС. Забезпечує взаємне визнання кваліфікованих електронних підписів та печаток, що спрощує електронну взаємодію між Україною та ЄС.

Окрім того, Верховною Радою було прийнято Постанову «Про затвердження завдань Національної програми інформатизації на 2022–2024 роки» №2360-IX від 8 липня 2022 р. [81], яка визначає напрями діяльності для цифрового розвитку, електронного урядування, інформаційного суспільства, цифрових інновацій та технологій. Програма націлена на підтримку розвитку та впровадження цифрових інновацій та технологій для підняття конкурентоспроможності України.

Окремо варто зупинитися на Законі «Про національну програму інформатизації» від 1 грудня 2022 р. [87]. Даний нормативний акт забезпечує необхідні умови для впровадження проєктів інформатизації та цифрової трансформації в різних сферах суспільного життя, акцентує увагу на важливості забезпечення інформаційної безпеки та кіберзахисту держави в умовах зростаючих кіберзагроз, сприяє інтеграції України в світовий інформаційний

простір, роблячи країну більш конкурентоспроможною та відкритою для співпраці.

Зазначені правові акти спрямовані на створення новітнього та конкурентоспроможного інформаційного середовища в Україні та впровадження заходів для забезпечення ефективного управління в сучасних умовах.

Аналіз нормативно-правової бази що регулює різні аспекти е-врядування України в умовах воєнного стану засвідчив стратегічний підхід України до створення ефективного та безпечного електронного врядування. З часу запровадження воєнного стану, прийнято низку нормативних актів, які створюють правову базу для впровадження сучасних технологій, забезпечуючи стабільність та захист державних інформаційних ресурсів. Поряд з тим, існує потреба в адаптації законодавства до непередбачуваних ситуацій. Удосконалення технічної та організаційної складових електронного урядування є критичним завданням для забезпечення ефективної взаємодії в умовах військового стану та забезпечення національної безпеки.

Висновки до розділу 1

1. Розвиток інформаційних технологій створює унікальні можливості для забезпечення доступу громадян до владних процесів та підвищення прозорості та відкритості влади. Дослідження в цьому напрямку спрямовані на визначення оптимальних стратегій впровадження електронних технологій для покращення ефективності управління та забезпечення активної участі громадян у прийнятті рішень.

В ході дослідження виділені різноманітні підходи до розуміння категорій е-врядування та е-демократія. Поряд з тим підтримана думка про те, що електронна демократія є більш ширшим поняттям, ніж е-врядування. Вона охоплює не лише електронні аспекти урядування, а й забезпечує платформу для

громадянської участі, висловлення думки та впливу на формування рішень на різних рівнях. Під е-врядуванням варто розуміти новітню форму управління, яка активно застосовує інформаційні та комунікативні технології з метою поліпшення ефективності, прозорості та взаємодії між владою та громадянами.

2. В Україні протягом 2003-2021 років на національному рівні розроблена значна нормативно-правова база, що регулює питання е-врядування та е-демократії. Однак, внаслідок введення воєнного стану в 2022 році, виникла необхідність у прийнятті нових нормативних актів, а також у внесенні змін та доповнень до існуючих правових актів, з винесенням на перший план питань національної безпеки та кризового управління, збереження балансу безпеки та забезпечення прав і свобод людини і громадянина, зміною системи управління державою. Варто зазначити, що проведений аналіз нормативно-правової бази регулювання е-врядування та е-демократії в період воєнного стану засвідчив стратегічний підхід до даного питання з боку держави. Протягом двох років повномасштабної війни законодавство доповнилося рядом нормативних актів, які регулюють питання інформаційної безпеки, зважаючи на існуючі виклики, а також сприяють прискореній інтеграції України до Єдиного цифрового ринку. Поряд з тим існує необхідність в адаптації законодавства до непередбачуваних ситуацій, а також покращення технічних та організаційних аспектів електронного урядування.

РОЗДІЛ 2

МЕХАНІЗМИ ЕЛЕКТРОННОГО ВРЯДУВАННЯ ТА ЦИФРОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Особливості надання е-послуг в умовах воєнного стану

Запровадження воєнного стану, внаслідок масштабного вторгнення Російської Федерації в Україну, спричинило низку обмежень для громадян, зокрема щодо громадської участі та доступу до публічної інформації. Ці обмеження зумовлені передусім потребою забезпечення безпеки, адже противник активно використовує відкриту інформацію як інструмент для завдання шкоди державі.

На початкових етапах активної фази війни виникли такі критичні проблеми:

- Ідентифікація особи за відсутності документів через втрату доступу до чутливих реєстрів, таких як демографічний реєстр, а також тимчасове припинення роботи підрозділів ДМС.
- Перебої у роботі додатку «Дія» та затримка оновлень, що спричиняло труднощі у доступі громадян до актуальної інформації.
- Зупинка функціонування державних реєстрів, що унеможливило надання багатьох популярних адміністративних послуг, таких як реєстрація бізнесу, нерухомості та транспортних засобів.
- Проблеми з наданням послуг з реєстрації/декларування місця проживання, які вплинули на (не)можливість надання інших послуг або значно ускладнили цей процес.
- Втрата функціоналу ЦНАП для більшості послуг, пов'язаних з державними реєстрами та/або які надаються державними органами (ДМС, МВС тощо). Тим часом ЦНАП виконали роль центрів комунікації та консультування,

гуманітарних штабів та пунктами входу для волонтерських та нових послуг [10].

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 12 березня 2022 року «Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану», місцевим органам самоврядування рекомендувалося призупиняти чи обмежувати функціонування інформаційних, інформаційно-комунікаційних та електронних комунікаційних систем, а також публічних електронних реєстрів, що призвело до обмежень у доступі громадян до інформації [20]. У зв'язку з цим деякі громади повністю припинили розміщення інформації на своїх веб-сайтах, а інші обмежили це частково, враховуючи, те яку інформацію може використати потенційний ворог для своїх цілей. Проте, починаючи з середини 2022 року, деякі місцеві ради, які раніше обмежували доступ до інформації, почали частково відновлювати публікацію інформації на своїх веб-сайтах та офіційних сторінках у соціальних мережах.

З дня введення воєнного стану, з метою захисту особистих біометричних даних громадян України, Державна міграційна служба (ДМС) тимчасово призупинила операції всіх власних інформаційних систем. Це призвело до тимчасової недоступності деяких цифрових документів у застосунку "Дія". Зокрема, 24 лютого 2022 року було повністю зупинено діяльність територіальних органів та підрозділів ДМС. Однак з 15 березня почали відновлювати роботу ті територіальні підрозділи ДМС, які діють в безпечних районах, поза зоною активних бойових дій [10].

Адаптивними кроками з боку влади в цей період стали:

- Продовження терміну дії паспортів із закінченим строком дії.
- Запровадження «єДокумент». У зв'язку з тим, що значна кількість громадян України втратила доступ до документів, які підтверджують особу та громадянство, було створено «єДокумент». Цей електронний документ

тимчасово засвідчував особу під час воєнного стану. Він містив дані з паспорта громадянина України, закордонного паспорта та/або посвідчення водія.

- Продовження строку дії закордонного паспорта. Уряд ухвалив рішення продовжувати дію закордонних паспортів, термін дії яких завершився або до яких не було вклеєно фотокартку. Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 170, у разі завершення строку дії закордонного паспорта, його термін можна було продовжити до 5 років шляхом внесення відповідних даних міграційною службою. Ця процедура була безкоштовною та здійснювалася у день звернення. Також дозволялося вклеювання фотографії дитини та додавання загальної інформації про неї [19]. Пізніше до цієї Постанови внесли зміни, які передбачали внесення даних лише за відсутності технічної можливості виготовлення нового паспорта через Єдиний державний демографічний реєстр.

У додатку «Дія» також стала доступною інформація, яка зазвичай міститься у паперовому свідоцтві про народження дитини.

Обмежений доступ до інформаційних систем, які використовували органи соціального захисту для прийняття рішень щодо призначення державних соціальних допомог, значно ускладнив їхню діяльність. У зв'язку з цим було ухвалено такі адаптаційні заходи: продовження строку виплати державних соціальних допомог на період воєнного стану та одного місяця після його завершення; перегляд строку виплати допомоги для осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю, а також осіб, які не мають права на пенсію; зміна порядку та розміру компенсацій на проживання для внутрішньо переміщених осіб (ВПО) із розширенням повноважень суб'єктів, які можуть ставити таких осіб на облік; збільшення пенсійного забезпечення для військовослужбовців, учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни, а також для родин загиблих військових; розширення функціональних можливостей програмного комплексу «Соціальна громада» для полегшення доступу до соціальних послуг [10].

Варто зазначити, що обмеження доступу до реєстрів фактично унеможливило багато операцій на ринку нерухомості. Проте невдовзі влада розпочала послаблювати обмеження. Зокрема, Постановою Кабінету Міністрів від 19 квітня 2022 року №480 [72] внесено зміни до нормативно-правових актів, що стосуються доступу до реєстрів та нотаріальних та реєстраційних дій, що поступово розблокувало повноцінне функціонування державних реєстрів. Зокрема, відновився доступ до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, і встановилися нові правила доступу та вчинення реєстраційних дій.

В наслідок запровадження воєнного стану було введено обмеження доступу до Державної казначейської служби. Урядовою постановою від 24 березня 2022 року №364 [71], яка стала чинною з 27 березня, внесено зміни до регулювань державної реєстрації та функціонування реєстрів у воєнний період. Згідно з цими змінами, інформація з реєстрів може надаватися через державних реєстраторів, нотаріусів та адміністраторів центрів надання адміністративних послуг, розташованих в межах адміністративно-територіальних одиниць, не включених до переліку обмежених зон.

З початку війни було припинено доступ до Єдиного державного реєстру судових рішень (ЄДРСР). Заходи були спрямовані для забезпечення безпеки реєстру від потенційних кібератак і захисту інформації про суддів та судові рішення від знищення або можливого використання окупантами. На сьогоднішній день реєстр значно посилено в сфері кіберзахисту і він перебуває під інтенсивним моніторингом щодо стану кіберзагроз, що дозволило відновити доступ до нього для всіх користувачів з 20 червня 2022 року. Однак Державна судова адміністрація України може обмежувати доступ до реєстру у випадку виявлення загроз кібербезпеці.

Загалом можемо стверджувати, що українська держава досить успішно впоралася з викликами повномасштабної війни у сфері адмінпослуг. Виправданими можна вважати дії з призупинення надання адмінпослуг та

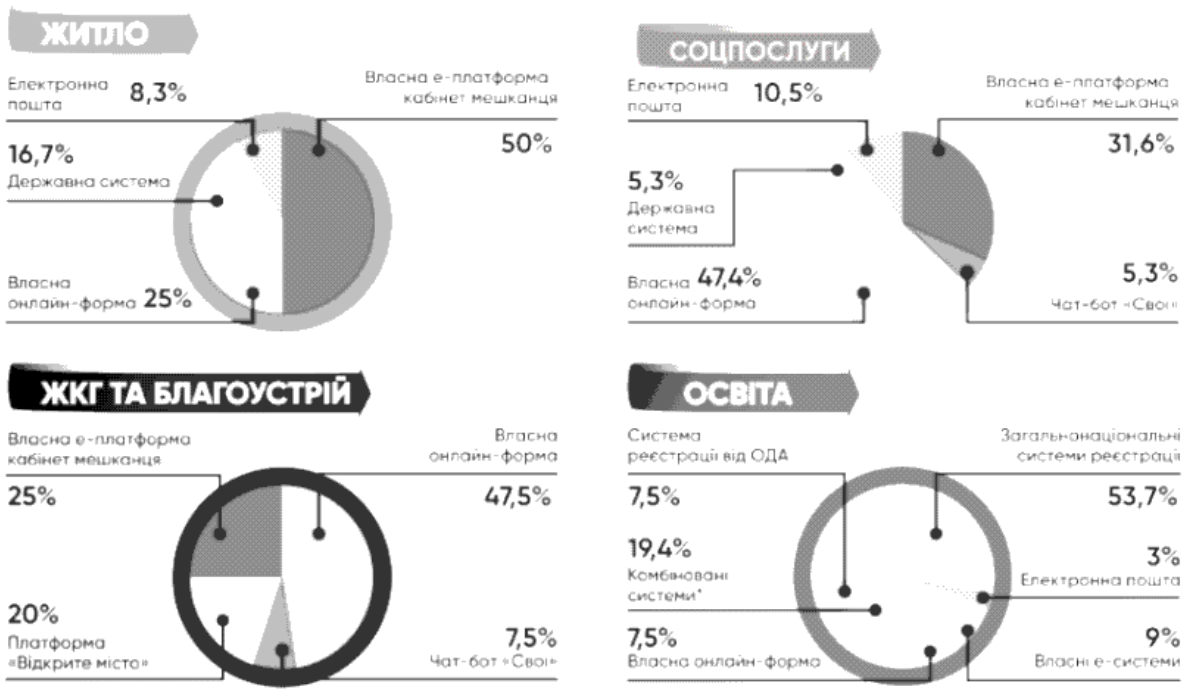
доступу до реєстрів, і поетапне відновлення по критичних групах послуг. Ефективними рішеннями стали продовження дії документів про особу, пролонгація соціальних допомог тощо. Водночас війна вказала, на ключові виклики та загрози в сфері надання е-послуг, що потребують ефективних адаптивних рішень.

Окремо варто зупинитися на е-послугах, які надавалися громадянам на місцевому рівні. Згідно із даними дослідження «Прозорі міста», проведеного Transparency International Ukraine, з 70 досліджуваних міст лише 12 надають можливість електронної реєстрації заяв на отримання житла. Міські ради використовують різні підходи до реалізації цього критерію: у половині міст застосовано високотехнологічні рішення, тоді як деякі муніципалітети створюють спеціальні онлайн-форми або приєднуються до наявних сервісів. Наприклад, у Хмельницькому, Вінниці та Дрогобичі можна подати заяву на житло через кабінет мешканця. З іншого боку, Дубно та Біла Церква розробили власні онлайн-форми, а в Шостці, для реєстрації на квартирний облік, можна відправити документи та заяви на електронну скриньку. У деяких містах, таких як Дніпро та Кам'янське, використовується національний ресурс IGOV.

Приблизно чверть з досліджуваних міст надають е-сервіси або е-інструменти, пов'язані з соціальною сферою (рис. 2.1.). Це почасти пов'язано з тим, що розробка електронних інструментів для отримання соціальних послуг не є обов'язковою вимогою законодавства і потребує значних ресурсних затрат. Міські ради реалізують електронну реєстрацію заяв на отримання соціальних послуг по-різному. У Львові це відбувається на окремому веб-сайті, в Києві, Дрогобичі та Ужгороді – через опцію на порталі електронних послуг, в Коломійі, Івано-Франківську та Луцьку – через онлайн-форми, а у Звягелі та Чорноморську – за допомогою чат-бота «Свої», розробленого Мінцифрою у співпраці з Фондом Східна Європа [50].

Рисунок 2.1. Е-послуги в містах України

ЯК МІСТА ВТІЛЮЮТЬ Е-ІНСТРУМЕНТИ?

Джерело: [50].

Значно краще міста забезпечують своїх мешканців інструментами для подачі скарг і звернень, а також для електронної реєстрації в комунальні заклади освіти. Причиною цього є те, що під час пандемії COVID-19, міста вже використовували засоби дистанційного доступу до послуг для впровадження протиепідемічних заходів та уникнення скупчень людей. Таким чином, вони були готові імплементувати ці інструменти під час воєнного стану. Для забезпечення права громадян на подачу заявок до освітніх закладів чи подання скарг щодо роботи житлово-комунальних господарств онлайн, були створені загальнонаціональні ресурси, зокрема сервіс «Відкрите місто» на платформі «Е-Dem» та системи електронної реєстрації в закладах загальної середньої та дошкільної освіти [50].

За даними дослідження, 40 із 70 проаналізованих міських рад вже впровадили платформи чи інструменти для обробки скарг. Серед них, чверть міст, таких як Луцьк, Київ, Одеса, Дніпро, Бровари та Чернігів, інтегрували спеціальні мапи звернень. Ці мапи дозволяють не лише залишати скарги, а й

відстежувати їх статус, виконавців та місце розташування проблеми. Водночас 19 із 40 міст використовують власні форми звернень для швидкого реагування на запити громадян, наприклад, Калуш, Олександрія та Горішні Плавні. Крім того, 8 міських рад застосовують сервіс «Відкрите місто», а ще 3 використовують чат-бот «Свої». [50].

У 35 містах існує можливість дистанційної реєстрації дітей в школу або дошкільний заклада, ще в 32 містах дозволено подавати онлайн-заявки для зарахування до шкіл або дитячих садочків. Навіть за наявності загальнонаціональних ресурсів для реєстрації в дошкільні і загальноосвітні заклада, деякі міста використовують власні сервіси. Наприклад, Коломия, Одеса, Кропивницький, Івано-Франківськ та Тернопіль мають власні спеціальні сайти для цього. У Калуші можна зареєструвати дитину до дитячого садка, заповнивши онлайн-форму, а в Лубнах — надіславши необхідні документи на вказану електронну адресу [50].

Таким чином, бачимо, що сьогодні існує затребуваність і доцільність впровадження у містах електронних інструментів, які сприятимуть оптимізації ресурсів та забезпеченню безпеки і соціальної згуртованості. Електронні рішення дозволяють зменшити кількість залучених працівників, скоротять час на обробку заявок і виконання завдань, а також сприятимуть уникненню паперової роботи. Е-послуги спрощують процес отримання допомоги для конкретних людей, особливо тих, хто перебуває у вразливому становищі. Крім того, доступність послуг сприяє інклюзивності, роблячи їх доступними для всіх соціальних груп, незалежно від їхнього статусу чи фінансових можливостей.

Відкритість бюджетного процесу є ключовою умовою демократичного управління та забезпечення прозорості держави перед громадянами. На думку дослідниці Л. Гладченко, прозорість державних фінансів і бюджету загалом виступає показником якості фінансових відносин держави та рівня ефективності державного управління [14, с. 37].

Україна має унікальний досвід впровадження механізмів відкритого бюджету, який став можливим завдяки активності громадянського суспільства. Ще у травні 2013 року в Парламенті було зареєстровано законопроект «Про відкритість використання публічних коштів» [67]. Він передбачав створення спеціалізованого веб-сайту для публікації платіжних доручень та фінансових звітів органів влади, місцевого самоврядування та інших установ, які працюють через Казначейство. Прийняття Закону відбулося 11 лютого 2015 року, після чого був презентований Єдиний веб-портал використання публічних коштів за участю Голови Парламенту, Міністра фінансів та представників громадськості.

На сьогодні портал містить такі дані:

- понад 240 мільйонів платіжних доручень, оброблених Казначейством;
- близько 82 мільйонів договорів, додаткових угод, актів виконаних робіт, накладних і звітів про витрати;
- 55 тисяч кабінетів організацій, які відповідно до Закону подають інформацію на платформу
- щороку портал використовують 2 мільйони користувачів з різних країн світу [44].

З початку 2023 року Державна установа «Відкриті Публічні Фінанси» спільно з Міністерством фінансів України та за підтримки EU4PFM працює над створенням двох ІТ-систем: «Державний бюджет — Мінфін» та «Автоматизована інформаційна система онлайн взаємодії з розпорядниками коштів державного бюджету». Перші модулі цих систем планують запуснути у січні 2024 року, а завершення проекту передбачено до серпня 2024 року. Це дозволить Міністерству фінансів застосовувати нову систему при формуванні бюджету на 2025 рік. [94].

Цей проєкт має важливе стратегічне значення для модернізації бюджетного процесу та забезпечення його прозорості, що є ключовою умовою

інтеграції України до Європейського Союзу та розширення співпраці з Міжнародним валютним фондом (МВФ).

Надання відкритого доступу до інформації про бюджетні видатки створює можливості для залучення громадян, експертів і громадських організацій до процесу контролю за використанням коштів. Це не лише підвищує рівень довіри громадськості та міжнародних партнерів до державних інституцій, а й сприяє більш ефективному управлінню фінансовими ресурсами.

Окрім базової інформації, на порталі відкритих даних Міністерством фінансів було запроваджено нові інструменти:

- «Бюджет для громадян» – доступна інформація про планування та виконання бюджету на різних рівнях. На порталі представлено понад 36 тисяч розпорядників та отримувачів бюджетних коштів, опубліковано понад 14 тисяч паспортів бюджетних програм місцевих бюджетів, а кількість звітів про їх виконання досягає 2,6 тисячі [18].
- «BOOST-аналіз» – інструмент аналізу бюджетів за методологією Світового банку, що дозволяє вивчати бюджети за статтями доходів, видатків, кредитування та фінансування [28].
- «Spending» – інформація про використання публічних коштів державного та місцевих бюджетів. За 8 років існування ресурсу створено 84 мільйони документів, включно з договорами, актами та звітами, а також здійснено 248 мільйонів транзакцій. Цей інструмент став незамінним для журналістів, громадських активістів і розслідувачів у боротьбі з корупцією [30].
- «Proifi» – реєстр проєктів, що фінансуються міжнародними фінансовими організаціями. У реєстрі міститься інформація про 181 проєкт загальною вартістю близько 18 мільярдів доларів США.
- Інтерактивні дашборди, які відображають дані про кошти, отримані від міжнародних партнерів для фінансування державного бюджету [44; 30].

Окремої уваги заслуговує запуск телеграм-бота платформи Є-data – **@edata_platform_bot**, який у 2023 році працює в тестовому режимі. Бот інформує користувачів про оновлення на порталах Є-data, включаючи події бюджетного календаря, зміни показників виконання бюджету, дані про транзакції Державної казначейської служби, а також про міжнародні фінансові проекти. Головне меню бота дозволяє отримати доступ до інформації про бюджетний процес, статистику виконання бюджетів, дані про розпорядників коштів і фінансування проектів за участю міжнародних фінансових організацій [62]. Функціонал бота продовжує вдосконалюватися, забезпечуючи зручний доступ до інформації про публічні фінанси України.

Телеграм-бот **@Ministryonlinebot** є сучасним інструментом для оперативного доступу до інформації про публічні кошти. Його ключові функції включають: швидкий доступ до даних за кілька кліків; точний пошук за заданими параметрами; моніторинг динаміки виконання державного та місцевих бюджетів за різними класифікаціями; можливість підписки на оновлення для конкретних розпорядників; інформацію про міжнародні фінансові проекти; статистичні дані та індивідуальні запити, наприклад, за ідентифікаційним кодом чи номером податкової декларації. Бот також надає відповіді на запити користувачів, серед яких: розпорядники та отримувачі бюджетних коштів, ТОП-10 платників та отримувачів коштів бюджету, сукупні доходи та витрати державного і місцевих бюджетів, а також інші специфічні дані залежно від введених параметрів [63].

Без сумніву, такі сервіси значно покращують прозорість і доступність інформації про використання публічних фінансів. Вони забезпечують швидкий доступ до деталізованих даних, пропонуючи широкий функціонал для пошуку, аналізу бюджетних процесів та отримання індивідуалізованих результатів. Впровадження таких технологій є свідченням стратегічного підходу до

підвищення прозорості управління ресурсами та посилення взаємодії з громадськістю.

Окрім сервісів, що сприяють моніторингу публічних фінансів, слід згадати й платформи для регулювання публічних закупівель. Зокрема, з 1 серпня 2016 року для боротьби з корупцією почала функціонувати електронна система публічних закупівель ProZorro [93]. Ця система значно підвищила рівень прозорості закупівель та дозволила суттєво зекономити кошти. Проте, за словами експертів, електронні торги не є універсальним засобом протидії корупції. Вони зазначають, що замовники можуть зловживати своїми повноваженнями, створюючи неконкурентні умови або подаючи розмиті описи товарів, що сприяє корупційним ризикам. Також викликає занепокоєння низький рівень кваліфікації організаторів торгів, які не завжди мають належний досвід і компетенції [26].

Варто зазначити, що з початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України до кінця 2022 року спостерігалось значне зменшення загальної кількості лотів у системі Prozorro порівняно з аналогічним періодом 2021 року – на 2,6 рази відповідно. Цей спад пов'язаний як із загальним зменшенням обсягів закупівель у країні, так із зменшенням відкритості самої системи Prozorro.

Так, аналіз ефективності проведених закупівель вказує на те, що лише 42,5% заявлених конкурентних лотів були успішно завершені підписанням договору протягом періоду повномасштабної війни. Головними причинами невдач закупівель є недостатня кількість учасників (95,2% неуспішних лотів) і дискваліфікація всіх учасників (4,48% неуспішних лотів). Ймовірно, це пов'язано з загальним зменшенням конкурентних лотів, які публікуються в системі Prozorro, оскільки замовники припиняють публікацію закупівель у цій системі, що призводить до зниження інтересу учасників у пошуку потенційних покупців у Prozorro. Також, майже 30% укладених договорів за період першого

року повномасштабної війни були розірвані, що в чотири рази більше, ніж у 2021 році. Для договорів, які передбачають обов'язкове звітування про стан виконання, основними причинами розірвання були зменшення фінансування, зміни вартості закупівель та неможливість виконання зобов'язань. Найвищий відсоток розірваних договорів, понад 90%, спостерігається в контексті угод, пов'язаних із послугами у сфері охорони здоров'я та соціальної допомоги [13, с. 4].

На початку 2022 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову №169, яка внесла зміни у порядок проведення закупівель з метою спрощення та прискорення цього процесу. За новими правилами замовники отримали можливість не публікувати дані про свої закупівлі в Prozorro та не проводити конкурентні процедури [21]. Проте пізніше внесені зміни в постанову призвели до значного збільшення кількості опублікованих лотів у системі Prozorro, що сталося після того, як влада зобов'язала здійснювати закупівлі виключно через цю систему або публікувати інформацію про них.

Вплив внесених змін у постанові на відкритість державної системи закупівель та активність замовників вказує на необхідність розширення чинного Закону України "Про публічні закупівлі" положеннями, які дозволяють здійснювати швидкі, відкриті та конкурентні процедури в екстремальних умовах, таких як війна, пандемія чи стихійне лихо. Це сприятиме уникненню термінового ухвалення нових нормативно-правових актів та численних змін до них для регулювання ситуацій, а також зменшить ризик юридичних колізій.

Важливо відзначити, що наразі не можливо визначити з відкритих джерел, скільки саме закупівель відбулося в Україні з початку повномасштабного вторгнення. Збереження та обмін даними між системами Prozorro та Державною казначейською службою України стане ключовим елементом для відновлення інформації про закупівлі в системі Prozorro протягом цього періоду та уникнення втрати важливого ресурсу даних. У майбутньому, об'єднання систем

звітування за договорами дозволить замінити громіздкий та неефективний механізм звітності в трьох різних системах (Prozorro, Spending, ДКСУ) новою єдиною системою. Це покращить координацію та ефективність збору інформації, сприятиме уникненню дублювання та допоможе забезпечити єдність даних.

Зокрема, важливо врахувати, що забезпечення доступу до достовірної та актуальної інформації є ключовим фактором для ухвалення обґрунтованих та ефективних рішень владою. Тому розгляд можливості налагодження обміну даними між системами та їх єдиною інтегрованою платформою визначається як критично важливий крок для подальшої уніфікації та оптимізації управління державними закупівлями.

Для здійснення моніторингу публічних закупівель було створено проєкт DoZorro, який надає можливість усім зацікавленим сторонам брати участь у процесі контролю. Цей портал моніторингу був розроблений за підтримки низки міжнародних неурядових організацій, серед яких Європейський банк реконструкції та розвитку (EBRD), Open Contracting Partnership, Omidyar Network та Міжнародний фонд «Відродження». Уже на етапі запуску платформа накопичила значну кількість даних про тендери, які викликали підозри. [15]. Сьогодні проєкт DoZorro продовжує свою активну діяльність. Так, команда проєкту створила та управляє моніторинговим порталом dozorro.org, а також публічним і професійним модулем аналітики BI Prozorro. Крім цього, DOZORRO активно розвиває свою спільноту – мережу громадських організацій, які ведуть моніторинг публічних закупівель та інформують контролюючі та правоохоронні органи про виявлені порушення [13, с. 2].

Загалом, дані ініціативи виступають комплексним підходом з поліпшення системи закупівель та забезпечення прозорості. Поряд з тим, існує ще цілий ряд технічних, професійних та нормативних складових, що потребують вдосконалення.

Таким чином, нові реалії, серед яких: втрата контролю над частиною територій, значні людські втрати, руйнування інфраструктури, порушення комунікацій, масштабна міграція населення, як загрози національній безпеці, ставлять перед державою необхідність вирішення складних управлінських завдань та забезпечення потреб громадян. У даному контексті електронне врядування є ключовим інструментом, спрямованим на покращення ефективності управління, забезпечення національної безпеки та відновлення країни. Новаторське використання технологій, врахування потреб громадян та оперативна реакція на виклики є важливими елементами стратегії в умовах воєнного стану. Поряд з тим, постає необхідність попередження ризиків витоку конфіденційної інформації, злому сайтів та кібератак. Виникає нова політична і правова реальність, що потребує як законодавчого врегулювання надання електронних послуг, зберігання інформації, захисту електронного управління тощо, так і посилення технічної та інноваційної спроможності держави в сфері е-правління.

2.2. Портал «Дія» як ефективний механізм електронного врядування

23 травня 2019 року Президент України Володимир Зеленський представив концепцію «держави в смартфоні», відзначаючи можливість взаємодії громадян з державою та їх участь у її управлінні через мобільні телефони. Уже в червні 2019 року радник президента Михайло Федоров виклав плани створення бренду «держави в смартфоні», впровадження електронної ідентифікації у смартфонах та переведення 90% державних послуг в онлайн. Зважаючи на значні успіхи в сфері е-врядування в Естонії, передбачалася плідна співпраця з цією країною [103; 100].

Задля реалізації даної ідеї, Верховною Радою України було сформувано Комітет з питань цифрової трансформації, а новий уряд створив посаду

Віцепрем'єр-міністра – Міністра цифрової трансформації, яку очолив Михайло Федоров [Некрасов В.].

У вересні 2019 року Міністерство цифрової трансформації впровадило концепцію «Держава у смартфон» під брендом «Дія». Міністр Михайло Федоров оголосив про створення веб-порталу та мобільного додатка для надання державних послуг. В грудні 2019 року Кабінетом Міністрів України було затверджено постанову та Положення, що регулюють функціонування «Порталу Дія», що стало однією з ключових складових ініціативи. В цей же час запусканий бета-тест мобільного застосунку «Дія», який дозволяв отримувати цифрове посвідчення водія та свідоцтво про реєстрацію транспортного засобу. За півтора місяці бета-тестування Мінцифра отримала заявки від 58 тис. водіїв, з яких 32,5 тис. взяли участь у публічному тестуванні [12; 51; 32].

У лютому 2020 року відбулася офіційна презентація застосунку «Дія», під час якої Президент України Володимир Зеленський та Прем'єр-міністр Олексій Гончарук підтримали ініціативу. За два місяці після запуску застосунку його вже використовували 2 025 000 користувачів. Вже в квітні 2020 року портал «Дія» офіційно стартував з 27 доступними послугами онлайн. Також у застосунку «Дія» були додані нові функції, такі як цифровий студентський квиток та електронні версії ID-картки та закордонного біометричного паспорта [35]. У червні 2020 року застосунок отримав оновлення та QR-сканер для зручного зчитування та верифікації документів [53].

Протягом 2020-2021 років Мінцифра активно розвивала і покращувала функціонал застосунку «Дія». 5 жовтня 2020 року презентовано оновлення «Дія 2.0» та додано нові електронні послуги та документи. Застосунок отримав можливість передачі копій документів, перегляду штрафів за порушення ПДР та боргів. У той же період на порталі «Дія» з'явилися нові онлайн-послуги, такі як «єМалятко», будівельні послуги та реєстрація ТОВ. На кінець 2020 року більше 6 мільйонів українців вже користувалися застосунком, на якому було доступно

9 документів та 3 послуги та порталом «Дія» із 50 державними послугами. Важливим рішенням стало прийняття закону, який дозволив використовувати електронні паспорти в застосунку «Дія» на рівні із паперовими [22].

17 травня 2021 року в межах форуму «Україна 30. Цифровізація» був проведений другий Дія Саміт («Diiia Summit 2.0»), в рамках якого представлено масштабне оновлення Дії [23]. Серед оновлених послуг виділено: зміна реєстрації онлайн, автоматична реєстрація ФОП, оплата податків та подання декларацій, Дія. Підпис, NFC-авторизація тощо. На Саміті оголошено про вступ України з 24 серпня 2021 року у режим без паперів, наголошено про важливість цифрової держави для національної безпеки та економічний ефект її розвитку.

В липні 2021 року в Дію додано сертифікати вакцинації від COVID-19 українського та міжнародного зразка, а вже в серпні цього ж року Європейська комісія визнала українські ковідні сертифікати, що сприяло їх визнанню країнами Європейського Союзу [36]. Вкінці року презентовано 7 нових функцій застосунку, зокрема оформлення субсидії, призначення та перерахування пенсії, формування довідок про страховий або трудовий стаж та запущено тестовий режим можливості зміни місця проживання. Таким чином станом на кінець 2021 року на порталі вже було доступно 72 послуги, а в застосунку — 9 послуг [33].

На початкових етапах роботи портал стикався з певними викликами, серед яких були складність процесів ідентифікації та авторизації, а також труднощі в залученні користувачів та їхньому комфортному використанні. Це спричиняло недовіру серед громадян і викликало сумніви щодо ефективності цього сервісу. Однак завдяки постійним удосконаленням функціоналу та зміні суспільних умов, зокрема зростанню потреби в онлайн-взаємодії, платформа перетворилася на дієвий інструмент зв'язку між державою та громадянами.

Вже в перші місяці 2022 року Україна вийшла на провідні позиції в галузі діджиталізації, демонструючи успішну реалізацію онлайн-формату суспільної взаємодії. У сучасних умовах цифрові можливості держави стали ключовим

чинником для посилення комунікації та співпраці в суспільстві. Цей процес охоплює різні сфери, що набули особливої актуальності в умовах військового конфлікту, об'єднавши зусилля держави, бізнесу, IT-спільноти, громадян, міжнародних організацій та громадського сектору.

Завдяки спільним зусиллям держави, громадян та IT-сектору була сформована ефективна "IT-армія", що активно веде боротьбу на сучасному кіберфронті. Вона ефективно протистоїть кібератакам на державні установи, виявляє та знімає дезінформаційну активність, розкриває та зупиняє поширення фейкової інформації. За інформацією, опублікованою на сторінці Міністерства цифрової трансформації у Facebook, IT-армія успішно зупинила понад 4000 онлайн-ресурсів всього за два тижні. Це стосується, зокрема, веб-сайту групи Вагнера, яка рекрутувала російських в'язнів для участі війни в Україні, ресурсів молодіжної гвардії «єдина росія», що веде активну діяльність на окупованих територіях, сайтів, пов'язаних із «воєнторгівлею» російської федерації, а також платформ для продажу автоінструментів та пропагандистських ЗМІ. [98].

У 2022 році через застосунок «Дія» було запущено чат-бот «єВорог», призначений для передачі Збройним Силам України інформації про дії та пересування противника. Інструмент дозволяє повідомляти про скупчення та переміщення військової техніки, артилерійські позиції, радіолокаційні станції, склади боєприпасів, транспортування техніки залізницею, польові аеродроми для гвинтокрилів, місця дислокації командування противника та розташування окупантів. Завдяки геолокації, ці дані можуть бути максимально точними.

Ця цифрова ініціатива стала важливим засобом фіксації воєнних злочинів та дозволяє ідентифікувати виконавців завдяки використанню сучасних технологій. Крім того, через «єВорог» можна надсилати інформацію про колаборантів і російських злочинців, які діяли в таких містах, як Ірпінь, Буча, Гостомель. Бот також забезпечує можливість повідомляти Державну службу з надзвичайних ситуацій про нерозірвані ракети та інші вибухонебезпечні

предмети, залишені ворогом. [24]. З початку війни вже понад 364 тисячі українців скористалися даним чат-ботом.

У період війни державна онлайн-платформа «Дія» стала важливим інструментом взаємодії між державою та громадянами. Вона забезпечує доступ до таких онлайн-документів, як закордонний паспорт, ковід-сертифікат, довідка внутрішньо переміщеної особи та інші, і цей список постійно оновлюється. В умовах війни, коли багато українців змушені залишати свої домівки і іноді опиняються без документів, «Дія» часто стає єдиним способом отримання необхідних документів та ідентифікації особи. [95, с. 178].

Важливим цифровим проектом під час воєнного стану є платформа Дія.Бізнес. Одним із ключових нововведень є запуск цифрової платформи для підтримки релокації бізнесу, яка була розроблена державним підприємством «Прозорро.Продажі» у співпраці з маркетплейсом E-Tender. Ця система дозволяє підприємствам, які потребують релокації, подавати заявки, а компаніям, готовим надати приміщення чи інші ресурси — пропонувати свої послуги. Платформа також дає можливість моніторити процес релокації онлайн, що реалізується Міністерством економіки України разом з іншими партнерами. [11]. Іншим важливим нововведенням є компенсація витрат на оплату праці для роботодавців, які наймають внутрішньо переміщених осіб — це 6700 гривень за кожного працевлаштованого громадянина, яка оформлюється через Дія.Бізнес. [83].

В умовах війни, багато українців втратили свої домівки через російські атаки, тому одним із пріоритетних завдань держави стало забезпечення можливості придбання нового житла. У жовтні 2022 року Міністерство цифрової трансформації впровадило в додатку «Дія» програму доступного кредитування під назвою «Оселя», що дозволяє українцям швидко отримати кредити на житло за вигідними умовами. Завдяки цій послугі українці мають можливість отримати іпотеку для придбання житла за пільговими ставками —

3% для чотирьох категорій (на першому етапі послуга доступна для військовослужбовців за контрактом, захисників України, силовиків та членів їхніх сімей, а також медиків, педагогів, науковців, які працюють у державному та комунальному секторах) або 7% – для всіх інших категорій [43, с. 119].

3 грудня 2022 року на платформі «Дія» був створений розділ «Дія. Безбар'єрність», в якому внутрішньо переміщені особи, люди з інвалідністю, батьки, пенсіонери та шукачі роботи можуть знайти всю необхідну інформацію про доступні державні послуги. Цей розділ надає можливість дізнатися, як знайти першу роботу, отримати пенсію, вирішити питання працевлаштування після 60 років, оформити виїзд за кордон та інші важливі відомості [43, с. 119].

Як бачимо, у воєнний час застосунок «Дія» регулярно оновлює свої сервіси, враховуючи актуальні потреби громадян, серед яких реєстрація пошкодженого майна, отримання статусу безробітного, компенсація за втрату роботи, автоматична реєстрація для отримання фінансової допомоги від ООН для внутрішньо переміщених осіб, а також кредитування для придбання житла. Окрім цього, в застосунку з'явився сервіс «Життєві події та ситуації», який надає корисну інформацію щодо дій у різних ситуаціях — як при приємних, так і непередбачуваних обставинах. [61]. Завдяки «Дії» також стало можливим здійснення збору фінансових пожертвувань для армії та гуманітарної допомоги. Додатково була введена опція «Допомогти армії», що служить основним каналом для грошових внесків на підтримку України в умовах війни, дозволяючи громадянам активно брати участь у допомозі державі.

Поряд з тим окремі дослідники, користувачі порталу «Дія» та ЗМІ виділяють окремі прогалини в законодавстві. Так, особи із статусом ВПО, які змінили місце проживання через збройну агресію Росії, стикаються з труднощами у отриманні допомоги порівняно з тими, хто не має такого статусу. Проблема виникає не лише для осіб із постійним місцем реєстрації на окупованих територіях, але й для тих, хто отримав статус ВПО після 2014 року

та зареєструвався в інших областях. Згідно законодавства, вони втрачають статус ВПО, але інформація про це не відображена в офіційних базах даних. Особам слід самостійно звертатися за анулюванням статусу, але це часто важко здійснити в зручний для них спосіб. В результаті, отримання допомоги затримується, а проблема поширюється не лише на осіб із окремих регіонів, а й на тих, хто втратив статус ВПО, але не здійснив необхідних дій через впевненість в автоматичному анулюванні статусу при реєстрації на підконтрольних територіях.

Існують також проблеми оскарження ненадання або отримання статусу ВПО лише в застосунку «Дія» без відображення у відповідних реєстрах Міністерства соціальної політики. Так, у випадку подання особою заяви на набуття Статусу ВПО через застосунок «Дія» і отримання відмови, відсутня можливість оскарження відмови, так як вона не фіксується в електронних реєстрах. Дана проблема не врегульована на нормативно-правовому рівні [6, с. 390].

Дослідниця М. І. Белікова виділяє і певні технічні труднощі, що пов'язані з затримкою в обробці поданих заяв на статус ВПО, через велику кількість звернень, технічні проблеми застосунку «Дія», низький рівень цифрової грамотності на місцях, де обробляють електронні заяви. Уряд прагне виправити ці недоліки, зокрема шляхом введення автоматичного призначення статусу ВПО та виплат без залучення соцпрацівників [5, с. 249]. Такі кроки вказують на усвідомлення державою важливості вирішення даної проблеми.

Загалом, можемо констатувати, що портал «Дія» є цінним інструментом електронного врядування в умовах війни. Поряд з тим, потребують вирішення ряд технічних проблем, що сприяють затримці у роботі системи, створюючи труднощі для користувачів. Задля поліпшення функціоналу «Дії» та забезпечення ефективності державних послуг в умовах віртуалізації, перед урядом стоять завдання щодо сприяння розвитку цифрової грамотності як серед

держслужбовців, так і населення та вирішення існуючих правових недоліків з електронного оскарження рішень в застосунку.

Варто зазначити, що сьогодні «Дія» отримала міжнародне визнання. Так, 23 травня 2023 року в місті Вашингтон відбувся саміт Diia in DC, що був організований у партнерстві між USAID і Міністерством цифрової трансформації України, при підтримці Eurasia Foundation, UKAid, Visa та Google.org Employment Opportunities з Дія.Освіта. Під час заходу були представлені досягнення розробників застосунків, а також обговорено обмін досвідом у розробці між Колумбією і Замбією [64].

Отже, можна зробити висновок, що гнучкість і мобільність взаємодії через онлайн-платформу «Дія» надають унікальні можливості для швидкої реакції на нові соціальні виклики та розробки державної стратегії в умовах постійних змін, що відбуваються в Україні. Цей підхід має значний вплив на життя кожного громадянина. У період воєнного конфлікту держава активно посилює комунікацію з громадськістю через онлайн-канали, сприяючи ефективному вирішенню актуальних проблем.

2.3. Інструменти реалізації е-демократії на загальнодержавному та місцевому рівнях

В умовах воєнного стану, коли суспільство стикається з рядом обмежень демократичних свобод і прав, існує потреба в функціонуванні дієвого механізму взаємодії між громадянами та владою. Подібним механізмом виступає е-демократія, яка забезпечує зворотний зв'язок, прозорість та відкритість демократичних процесів. Е-демократія дозволяє громадянам висловлювати свої погляди, формувати вимоги та допомагає їм відчувати свою активну участь у формуванні курсу країни, навіть у період нестабільності.

Сьогодні інструментами е-демократії є звернення громадян, е-петиції, консультації з громадськістю, бюджет участі або громадський бюджет,

електронні декларації, портали відкритих даних та освітні портали тощо. Зупинимося детальніше на окремих із них.

Одним із засобів взаємодії громадян з владою є звернення, які можна надсилати в електронному форматі. Громадянські звернення можуть мати різні форми, будь то письмові або усні пропозиції, заяви, скарги чи електронні петиції. У період воєнного стану даний інструмент є особливо актуальним, оскільки зростає потреба у консультаціях щодо соціальних послуг, відновлення житла та інших невідкладних питаннях [86].

Сьогодні місцева електронна демократія представлена передусім сайтами місцевих рад та низкою місцевих спеціалізованих сервісів, серед яких Контактний центр Києва (в 2022 році було зареєстровано 22 380 електронних звернень громадян, з яких 9 242 було вирішено [41], «Цілодобова варта» Вінниці (в 2022 році було зареєстровано 2 293 е-звернення, з яких було виконано 1859) [99]. Подібні звернення обробляються та виконуються протягом робочого тижня. Так, питання про відсутність газу та гарячої води вирішуються протягом 3-4 днів.

Потребує уваги й такий портал як «Відкрите місто», що існує на веб-платформі «Єдина платформа місцевої електронної демократії» (або e-DEM) та направлений на вирішення комунальних та інфраструктурних проблем. В жовтні 2023 р. сервісом користувалося вже 101 місто. За його допомогою було вирішено понад 30389 місцевих проблем [7]. Серед найбільш поширених питань, які порушували громадяни, варто відзначити відновлення майна, що постраждало внаслідок воєнних дій, покращення якості тепло- та водопостачання, ремонт і утримання доріг і тротуарів.

Однак, не зважаючи на тенденцію до електронізації, залишається фактом, що в багатьох випадках громадяни віддають перевагу письмовій формі звернень, відчуваючи зручність та звичність цього підходу. Електронний формат використовується менш часто, що може свідчити про те, що деякі

мешканці ще не впевнені або не звикли до цього способу взаємодії з органами влади.

Інститут електронних петицій (е-петицій) представляє собою особливу форму громадської участі у процесі ухвалення рішень та взаємодії між публічною владою та громадянами. Сам термін «петиція» походить від латинського слова, що перекладається як «звернення, клопотання». У камбриджському словнику петицію визначають як документ, що має підписи значної кількості осіб і вимагає чи просить уряд або інші органи влади вжити конкретних дій [109].

Функції е-петицій включають в себе висвітлення проблем, залучення громадян до прийняття рішень та активізацію горизонтальної комунікації серед населення. Щоб зібрати необхідну кількість підписів, ініціатор повинен переконати інших у підтримці петиції.

Пізніше, електронні петиції набули все більшої актуальності, особливо під час пандемії COVID-19, коли стали безпечним і зручним інструментом для висловлення громадянських позицій без необхідності участі у громадських заходах.

В Україні Президент став першою державною інституцією, яка впровадила електронне врядування, запустивши розділ "Електронна петиція" на своєму офіційному веб-сайті 28 серпня 2015 року. До Президента України з 2015 року було подано 80 360 е-петицій, з яких на 400 е-петицій було дано офіційну відповідь. До ВРУ з 2016 року було подано 2 860 е-петицій, з яких на 17 е-петицій було дано офіційну відповідь. До КМУ з 2016 року було подано 3 330 е-петицій, з яких на 15 е-петицій було дано офіційну відповідь [9]. Отже як бачимо, найбільшою популярністю користуються петиції направлені до Президента.

Сьогодні на місцевому рівні ефективно функціонує дві системи е-петицій: Єдина система місцевих е-петицій та сервіси е-петицій на сайтах

місцевих рад. Єдина система місцевих петицій включає 338 громад в Україні. Станом на жовтень 2023 року було подано 24504 е-петицій [47]. Серед сервісів е-петицій на сайтах місцевих рад успішно зарекомендував себе портал е-петицій Київської міської ради, де, для прикладу, з 2015 р. було опубліковано 7 922 електронних петицій, за які було віддано 4 782 122 голосів та реалізовано владою 103 [27]. Основні теми, які піднімаються в петиціях доцільно розділити на такі групи: дерусифікація, патріотична тематика, продаж алкоголю, транспорт, благоустрій, освіта та інші.

Варто зауважити, що в умовах воєнного стану е-петиції є практично єдиною можливістю висловити прохання про допомогу чи внести зміни до законодавства. Однак регулювання цього інституту виявляється неповним та вимагає удосконалення. Так, стаття 40 Конституції України гарантує право на звернення до органів влади, і це право може виражатися через індивідуальні чи колективні письмові або усні звернення. Органи влади зобов'язані розглядати ці звернення та надавати відповіді в установлені строки [37].

Проте існують питання, які вимагають уваги та вирішення. По-перше, потрібно розширити обсяг вимог до петицій та оптимізувати процес їх попереднього розгляду, оскільки нинішній механізм може призводити до «петиційного спаму». Також, важливо вирішити питання щодо неадекватних петицій, які можуть шкодити дієздатності цього демократичного інструменту. Для прикладу, на сайті Президента є такі петиції як: «Присвоїти дорослим, яким на момент вторгнення РФ вже виповнилося 18 років статусу «дорослий війни» та призначити щомісячно фінансову допомогу пожиттєво» [57] чи «Євробачення – 2023» [56].

По-друге, необхідно звернути увагу на те, що деякі е-петиції можуть містити неправомірні вимоги, несправедливі чи недоцільні пропозиції. Наприклад, петиції із заголовками, які не відображають суть звернення, або текстами, що не відповідають моральним та правовим стандартам, можуть

порушувати цілісність процесу та дискредитувати електронні петиції як інструмент демократії.

По-третє, з урахуванням обставин воєнного стану, необхідно ретельно вивчити та вдосконалити процедуру розгляду е-петицій. Це включає в себе як ефективний механізм виявлення і врахування справедливих та важливих вимог, так і введення обмежень для запобігання надмірного використання цього інструменту.

Варто також зазначити, що законодавець не достатньо конкретизував процедуру регулювання електронних петицій органами місцевого самоврядування. Зокрема, стаття 23-1 Закону України «Про звернення громадян» визначає, що вимоги до кількості підписів на електронну петицію та строк їх збору встановлюються статутом територіальної громади. Однак відсутні спільні статuti для територіальних громад районів та областей, що ускладнює нормативно-правове регулювання спільних інтересів цих громад [86]. Крім того, стаття 23-1 містить юридичну неточність, оголошення підтримки або невідтримки електронної петиції повинно бути проведене головою відповідної місцевої ради, однак у міських, сільських і селищних радах такої посади не існує, що може викликати невизначеність у виконанні цієї процедури.

Внесені зміни до Закону України «Про звернення громадян» визначили тримісячний строк збору підписів та кількість підписів в залежності від чисельності населення адміністративно-територіальної одиниці. Проте, виникла прогалина для одиниць із населенням від 50 до 100 тис. осіб. Крім того, відсутній уніфікований підхід до визначення кількості необхідних підписів. Наприклад, у Сумах для збору 250 підписів необхідно 90 днів, тоді як у Харкові за той самий період потрібно 5000 голосів. Така різниця може призвести до надмірної підтримки петицій, які можуть не мати сенсу чи паралізувати просування електронних петицій через високий поріг голосів [3; с. 250].

Щоб підвищити ефективність електронних петицій, можна розглянути розширення можливостей залучення громадськості до формування петицій та обговорення їхніх важливих аспектів. Також, важливо створити ефективні канали комунікації для інформування ініціаторів петицій про хід їхнього розгляду та прийняття відповідних рішень.

У цілому, електронні петиції можуть і повинні відігравати ключову роль у взаємодії громадян із владою. Проте для забезпечення їхньої ефективності та легітимності, необхідно постійно вдосконалювати та адаптувати правовий та технічний механізм їх регулювання до змін у суспільстві та ситуацій, таких як воєнний стан.

Ще одним інструментом е-демократії є електронні консультації, як форма публічного обговорення, що включає оприлюднення проектів актів державних органів або актуальних питань для збору пропозицій та зауважень [31; с. 41].

Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 року «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» визначає обов'язок органів виконавчої влади проводити консультації з громадськістю з питань, що стосуються соціально-економічного розвитку держави, реалізації та захисту прав і свобод громадян, задоволення їхніх політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів [79].

Сайт Кабінету Міністрів України має розділ «Для громадськості», включаючи розділ «Консультації з громадськістю». Він містить посилання на веб-сайти всіх міністерств, інших державних органів та обласних адміністрацій, де доступні плани консультацій з громадськістю та інформація щодо їхньої реалізації, включаючи можливість участі в консультаціях в онлайн форматі [96].

Проте воєнний стан вніс свої корективи в функціонування даного інституту. Так, дослідниця К. А. Швець зазначає, що більшість міністерств здійснюють процедуру консультацій з громадськістю тільки при розробці чи затвердженні лише кожного 10-15-го нормативно-правового акту. Це в значній

мірі пов'язано із воєнним станом в країні та обмеженнями щодо публікацій проектів нормативних актів, а також з великим обсягом регуляторних нормативно-правових актів, для яких процедура обговорення чітко визначена Законом України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності». Наприклад, деякі міністерства, такі як Міністерство закордонних справ і Міністерство цифрової трансформації, протягом 2022 року взагалі не проводили консультації з громадськістю. Слід відзначити, що деякі міністерства, зокрема Міністерство освіти і науки, Міністерство соціальної політики, Міністерство у справах ветеранів, Міністерство молоді та спорту, Міністерство енергетики інші, виявили більш ефективну практику в цьому напрямку [101; с. 300].

Не втішна ситуація і з законодавчим процесом. Зокрема, з 24 лютого 2022 року не публікується порядок денний з пленарних засідань парламенту. Це означає, що до офіційної публікації громадяни та зацікавлені сторони не мають можливості відслідковувати розгляд законопроектів депутатами, що ускладнює їхню можливість активно брати участь у дискусіях щодо цих законопроектів. Єдиною можливістю впливати на рішення громадськості залишається період між прийняттям закону парламентом і його підписанням президентом та набуттям чинності. На цьому етапі зацікавлені сторони можуть намагатися переконати президента в накладенні вето на закон і його поверненні для перегляду. Такі ситуації вже мали місце. Наприклад, після прийняття парламентом 8 грудня 2022 року законопроекту № 8271 «Про особливості проходження військової служби в умовах воєнного чи бойового стану», активісти звернулися до В. Зеленського з петицією про накладення вето на цей закон, вказуючи на проблеми з прозорістю під час прийняття такого важливого законодавчого акту [97; с. 7].

Вважаємо, що оприлюднення порядку денного парламенту є важливим кроком у сприянні демократичному процесу законотворчості, особливо в

контексті необхідності проведення численних правових реформ для набуття членства в Європейському союзі. Хоча принцип публічності порядку денного є основним, в окремих виняткових випадках може бути обґрунтовано редагування певних пунктів з міркувань безпеки.

На рівні громад, послуга «громадські консультації» для обговорення проєктів нормативно-правових актів користується значною популярністю. Поряд з тим на платформі e-DEM зазначено про проведення 2070 консультацій, проте детальна інформація відсутня, що може свідчити про обмеженість даної функції під час воєнного стану [17]. Також проведений аналіз вебсайтів Вінницької обласної та районних військових адміністрацій показав, що лише на сайтах Вінницької, Хмельницької, Гайсинської та Жмеринської районних адміністрацій є форми для електронних консультацій з громадськістю. Після вивчення звітів за результатами проведених консультацій, зокрема електронних, було виявлено, що майже у всіх звітах (99%) зазначено формулювання «Пропозиції та зауваження від громадськості не надходили». [8].

Один із перспективних засобів залучення громадськості до участі у прийнятті рішень є партисипативний бюджет. Цей інструмент є своєрідною «доброю угодою» між місцевими органами влади та громадськістю, що відкриває нові можливості для налагодження діалогу. Він дозволяє кожному мешканцеві ініціювати власні проєкти та приймати участь у голосуванні за інші важливі ініціативи, фінансування яких здійснюється за рахунок місцевого бюджету [55, с. 108].

Іншим механізмом е-демократії є «Громадський бюджет», яким в 2023 році скористалися в 245 громадах. Через цей сервіс було реалізовано 9099 проєктів місцевих активістів та ініціативних груп. Лідерами з впровадження громадських бюджетів є Полтавська область – 1601 проєкт; Дніпропетровська область – 1036 проєктів; Київська область – 667 проєктів; Тернопільська область – 591 проєкт; Вінницька – 476 проєктів [16]. Однак слід зазначити, що у

2022 та 2023 роках багато місцевих органів влади в Україні, зокрема в Вінницькій області, фактично втратили «бюджети участі». Цільові кошти, що передбачалися у бюджетах міст та громад для підтримки місцевих ініціатив, були перенаправлені на потреби військового характеру.

Доволі новим інструментом е-демократії для України стали опитування на порталі «Дія». Постановою уряду №90 від 7 лютого 2022 року затверджено порядок проведення громадських опитувань через додаток «Дія», які мають консультативний характер та спрямовані на вирішення різних сфер суспільного життя. Опитування в «Дії» можуть ініціювати відомства виконавчої влади, а участь у них можуть взяти громадяни України віком від 14 років. Забезпечуючи прозорість та обмежуючи можливість зміни відповіді, система створює надійний механізм для отримання репрезентативних результатів. Невід'ємною частиною процесу є оприлюднення результатів на порталі «Дія», які знаходяться у відкритому доступі [54].

Варто зауважити, що це важливий крок для зміцнення взаємодії між владою та громадянами, який сприяє діалогу та взаєморозумінню. Дана ініціатива розглядається не як референдум чи вибори, але як консультативний інструмент, що сприяє взаємодії у форматі електронної демократії. Поряд з тим, іноді опитування в «Дії» мають не раціональний характер. Для прикладу голосуванням під час відбору на Євробачення 2024 створило значне додаткове навантаження на застосунок, що призвело до перебоїв у його функціонуванні. Варто зазначити, що даний конкурс є розважальним, і, тому вважаємо завантаження порталу подібними голосуваннями є не оправданим.

Отже, як бачимо, воєнний стан вніс свої корективи в систему взаємодії між владою та суспільством не тільки на загальнонаціональному рівні, а й на місцевому. Ефективними механізмами електронної участі стали е-петиції та е-звернення. Поряд з тим, в рамках безпеки, значно обмежився доступ до публічних даних, рідшою стала практика проведення публічних консультацій,

кошти призначені на реалізацію «бюджетів участі» перенаправляються на військові потреби.

Висновки до розділу 2

1. Введення воєнного стану створило для України додаткові труднощі в сфері надання е-послуг. Причиною цього стали: закриття ряду державних реєстрів, через загрозу витоку інформації, низка кібератак, здійснених країною-агресором, знищення цифрової інфраструктури тощо. Поряд з тим, Україна успішно впроваджує та адаптує електронні послуги для забезпечення ефективного надання адміністративних послуг у надзвичайних обставинах. Так, завдяки створенню додаткових платформ комунікації між владою і суспільством, удосконаленню платформи використання публічних коштів, спрощенню процедури публічних закупівель тощо, вдалося адаптуватися до нових реалій. Варто виділити і кілька креативних рішень, впроваджених українською владою: збереження послуг РАЦС із можливістю пізнішого внесення даних до реєстру; продовження дії «протермінованих» паспортів та водійських посвідчень; автоматичне продовження соціальних виплат, а також перенесення виплат пенсій і соціальних допомог незалежно від місця проживання; можливість укладення шлюбу протягом доби з використанням відеозв'язку та свідків; сервіси «єДокумент», «єДопомога», що не потребують складних процедур, та інші. Деякі з цих рішень можуть виявитися ефективними не тільки під час війни, але й у мирний час, а також у ситуаціях, коли певні безпекові загрози залишаються актуальними. Поряд з тим виникли і нові загрози, пов'язані з корупційною складовою та необхідністю посилення безпеки інформаційних систем.

2. Портал «Дія» виступає як винятково ефективний механізм електронного врядування в Україні. Цей інноваційний електронний ресурс визначається своєю здатністю до спрощення взаємодії між громадянами та

державними органами через використання сучасних технологій. Портал надає громадянам можливість виконати ряд адміністративних процедур онлайн, що сприяє зменшенню бюрократичних труднощів та раціоналізації адміністративних процесів. Головна мета порталу полягає в створенні зручного та доступного середовища для взаємодії громадян із державними органами.

В умовах війни портал «Дія» став цінним ресурсом взаємодії між владою та суспільством. Нові сервіси спростили процедури реєстрації пошкодженого майна, отримання статусу безробітного, компенсації за втрату роботи та автоматичної реєстрації на отримання грошової допомоги ООН для внутрішньо переміщених осіб. Окрім того Портал також забезпечує можливість збору фінансових пожертвувань, включаючи допомогу армії та гуманітарну підтримку. Поряд з тим доцільним видається посилення заходів забезпечення безпеки для захисту особистих даних користувачів у світлі зростаючих загроз кібербезпеки; вдосконалення системи ідентифікації та авторизації для запобігання можливим витокам інформації; забезпечення доступності та ефективності сервісу для всіх верств населення, включаючи людей із різними рівнями технічної грамотності; збільшення можливостей інтеграції з іншими господарськими та соціальними сервісами для покращення обслуговування громадян; активна робота з отриманням та аналізом фідбеку користувачів для вдосконалення служби відповідно до їхніх потреб.

3. В умовах військового стану окремі інструменти е-демократії, зокрема консультації з громадськістю та бюджет участі, можуть виявитися обмеженими через потреби в забезпеченні безпеки та стабільності. Однак петиції та звернення громадян залишаються дієвими каналами комунікації громади у ситуаціях великої нестабільності, надаючи їй можливість впливати на прийняття рішень. Доволі інноваційним інструментом е-демократії стали опитування на порталі «Дія». Тому, важливо зберігати баланс між різними е-демократичними інструментами, адаптуючи їх до конкретних обставин

військового часу, для забезпечення збереження принципів участі та впливу громадськості в процесах прийняття рішень.

РОЗДІЛ 3

ЕФЕКТИВНІСТЬ Е-ВРЯДУВАННЯ ТА Е-ДЕМОКРАТІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

3.1. Оцінка динаміки діджеталізації українського суспільства

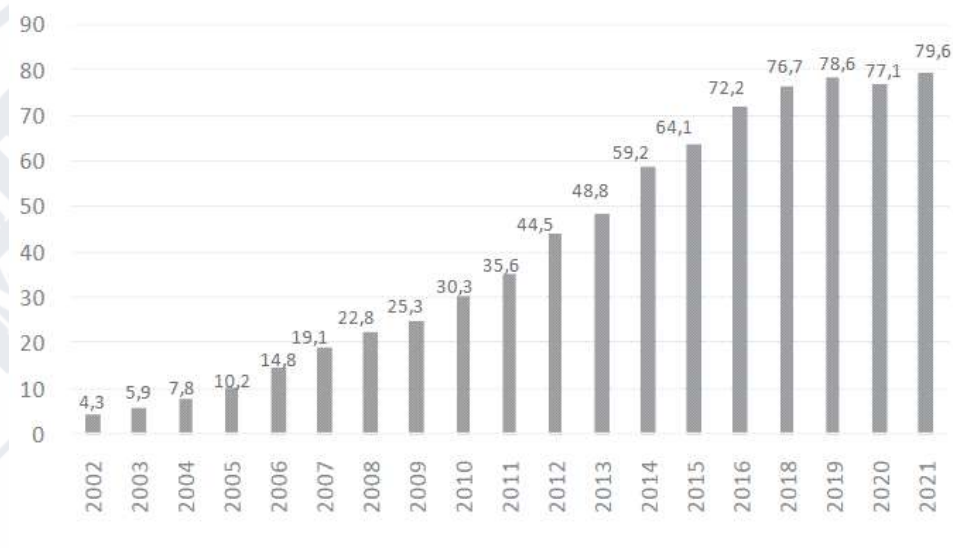
Невід’ємною частиною сучасного суспільно-політичного життя є діджиталізація, яка проникає у всі сфери діяльності та реформує їх засобами цифрових технологій. У контексті України діджиталізація охоплює не лише поширення Інтернету, але й впровадження електронних сервісів, цифрових платформ, електронного урядування та інших інновацій. Вона охоплює економіку, освіту, медицину, державне управління, комунікації та інші сфери, впливаючи на кожен аспект нашого повсякденного життя.

Аналізуючи динаміку діджеталізації українського суспільства ще до 2022 року варто зазначити, що Україна активно пристосовується до цифрової трансформації суспільства, що визначається передусім ростом кількості користувачів Інтернету. Так, згідно з даними моніторингу Інституту соціології НАН України за 2021 рік, майже 80% українців у віці 18 років і старше визнали себе користувачами мережі. Протягом двадцятирічного періоду країна пройшла значний шлях у збільшенні кількості користувачів Інтернету, зростаючи від 4,3% в 2002 році до 79,9% у 2021 році [48] (див. рис. 3.1).

Згідно із даними Київського міжнародного інституту соціології, кількість користувачів Інтернету протягом 2021-2023 років зросла майже на 5% і досягла позначки 80 %. Також зафіксовано зростання на 10% кількості осіб, які щоденно витрачають понад три години на використання мережі. 9% респондентів повністю уникають користування Інтернетом, що демонструє зменшення порівняно з 2022 роком, коли цей показник склав 14%, і 2021 роком, коли він становив 13,5%. Серед представників вразливих груп населення найвищий рівень використання Інтернету спостерігається серед внутрішньо

переміщених осіб, батьків дітей з інвалідністю, батьків-одиноків та ветеранів, де 81–86% регулярно використовують мережу. Лише 3–6% людей цих категорій взагалі не користуються Інтернетом [48].

Рисунок 3.1. Динаміка кількості користувачів Інтернету в Україні 2002–2021 років у %.

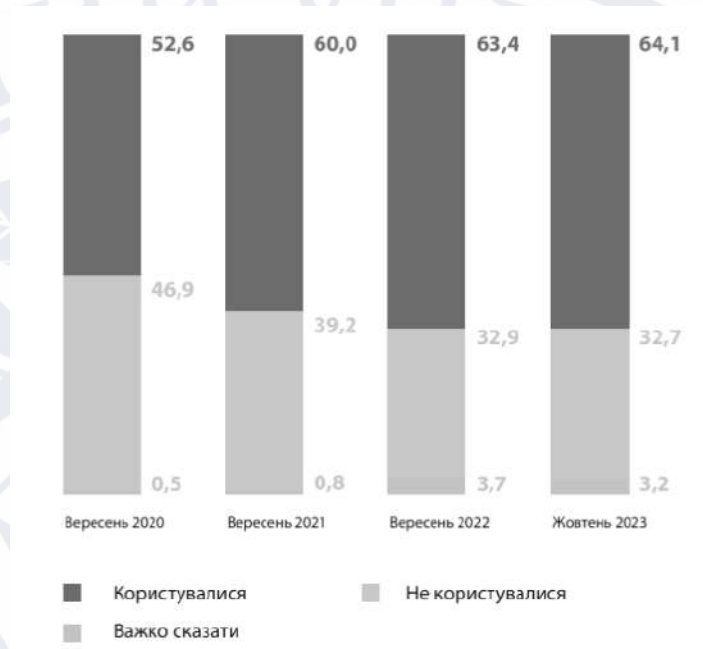
Джерело: [48].

Дещо менше використовують Інтернет люди з інвалідністю, а саме 76%, в той час як серед літніх людей кожен другий щодня користується мережею, інші 30% взагалі не використовують Інтернет. Порівняно з 2022 роком, відсоток регулярних користувачів серед осіб віком 60+ зросла з 32% до 50%, і відсоток тих, хто не використовує Інтернет, знизився з 48% до 30% [48].

Україна продовжує демонструвати високий рівень використання державних електронних послуг. На сьогодні 64% респондентів (71% серед чоловіків і 58% серед жінок) повідомили, що упродовж минулого року скористалися принаймні однією такою послугою. У порівнянні з 2022 роком, коли цей показник становив 63%, а в 2020 роком – 53%. [48] (див. рис. 3.1).

За три роки спостережень помітний і спад у рівні некористування державними електронними послугами, який зменшився з 47% до 33%. [25, с. 8]. (див. рис. 3.2).

Рис. 3.2. Рівень користування державними е-послугами в 2020-2023 роках (%)

Джерело: [25]

Той факт, що протягом останнього року частка осіб, які користуються державними електронними послугами, практично залишається незмінною, може бути наслідком ряду передумов. В першу чергу, стабільність цього показника може свідчити про те, що після першого використання державних електронних послуг люди отримують позитивний досвід, який стимулює їх продовжувати користуватися даними сервісами. Іншими словами, громадяни погоджуються з корисністю та важливістю державних е-послуг. По-друге, у двох третинах випадків причина некористування полягає у відсутності потреби. Однак, це може бути обумовлено як об'єктивною відсутністю потреби, так і незнанням про можливість отримання послуг таким шляхом. Якщо у першому випадку державна стратегія діджиталізації повинна включати розширення переліку послуг для привернення інтересу, то у другому варто проводити інформаційні кампанії, що мотивують випробувати державні цифрові послуги. По-третє, у

третині випадків некористування пов'язане з іншими чинниками, такими як відсутність навичок, недовіра або проблеми з інтернетом.

В 2023 році, як і в попередні періоди, найвищий відсоток респондентів (51%) виділив користування Дією. Інші види послуг були згадані значно рідше. Слід враховувати, що в умовах воєнного конфлікту попит на певні послуги може відрізнятися. Деякі популярні послуги можуть бути вже включені до функціоналу Дії, тому респонденти можуть рідше виділяти їх окремо.

Загалом, окрім Дії, вказано високий рівень користування такими послугами, як питання особистого транспорту (18,5%, порівняно з 9,5% у 2022 році), отримання субсидій чи пільг (16%, порівняно з 18% у 2022 році), пенсійне забезпечення (16%, порівняно з 7% у 2022 році), отримання паспортів чи контакти з ДМС (14%, порівняно з 8% у 2022 році), платні послуги отримання інформації з реєстрів (13%, порівняно з 7% у 2022 році), оподаткування (12%, порівняно з 7% у 2022 році) та підприємництво (11%, порівняно з 7% у 2022 році) (табл. 3.1.) [25, с. 21].

Навіть якщо інші послуги згадувалися рідше, загальний відсоток користувачів державними електронними послугами за рік залишається стабільним. Варто відзначити, що в 2022 році користувачі у середньому вказували на дві різні послуги, тоді як зараз цей показник зріс до трьох. Це свідчить про інтенсифікацію використання е-послуг.

Таблиця 3.1. Використання е-послуг населенням України протягом 2020-2023 років у %.

Е-послуга	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Отримали хоча б 1 послугу:	52,6	60,0	63,4	64,1
Використання додатку чи порталу Дія	12,7	30,3	51,6	51,0
Питання особистого транспорту: оформлення водійського посвідчення, продаж автомобіля, оплата штрафів в онлайн-режимі	11,9	15,0	9,5	18,5
Оформлення субсидій, пільг та соціальних виплат	12,5	12,7	15,9	17,8
Пенсійне забезпечення: доступ до послуг	10,8	11,5	7,3	16,0

через електронний портал Пенсійного фонду				
Отримання паспортів та взаємодія з Державною міграційною службою	15,4	13,8	7,9	13,7
Платні послуги, такі як отримання інформації з державних реєстрів або цифрових витягів	10,0	10,2	6,7	13,0
Питання оподаткування: використання кабінету платника податків	8,8	10,5	7,3	12,1
Реєстрація та обслуговування фізичних осіб-підприємців (ФОП), включаючи єдині дані та звітність	9,1	11,2	6,7	10,6
Оформлення свідоцтва про народження та супутніх документів	5,8	5,6	6,7	9,2
Вступ до закладу вищої освіти: подання документів	5,5	4,6	3,5	7,6
Ведення справ компанії чи фірми (ТОВ): реєстрація, оподаткування, інші питання	7,7	9,4	3,9	6,1
Зміна виборчої адреси для участі у голосуванні	3,1	2,8	–	–
Оформлення дозволів, пов'язаних із будівництвом	1,8	2,0	–	–
Ліцензування та дозволи на перевезення комерційного транспорту	1,3	1,9	–	–
Немає досвіду отримання послуг із цього списку, але були інші	3,9	3,6	1,3	1,2
Немає досвіду користування електронними державними послугами	46,9	39,2	32,9	32,7

Джерело: розроблено автором на основі [25].

Якщо говорити про рівень задоволення населення е-послугами, то більшість опитаних (78% чоловіків і 79% жінок), які скористалися державними електронними послугами, оцінюють свій досвід як радше або дуже позитивний. З цієї категорії користувачів, 53% характеризують його як "радше позитивний", вказуючи, що є аспекти, які можна поліпшити. Тільки 11,7% відзначають радше або дуже негативний досвід, що менше порівняно з показниками 2021 року, коли цей відсоток склав 15,7% [25, с. 27].

Оцінюючи різні методи отримання послуг, 54% респондентів вважають онлайн-спосіб найбільш зручним і ефективним. Відвідуванню ЦНАП віддають перевагу лише 10% (порівняно з 9% у 2022 році). Ще 29% визнають обидва способи зручними та ефективними (порівняно з 28% у 2022 році). Тільки 4%

вважають обидва методи не зручними та неефективними (порівняно з 3% у 2022 році) [25, с. 31].

Основною причиною некористування державними електронними послугами є відсутність потреби, яку зазначили 69% учасників опитування, що майже однаково з показниками 2022 року. На наступних позиціях за причинами стоять брак навичок (27%), відсутність доступу до пристрою з Інтернетом (19%), недовіра до електронних сервісів (16,5%) і незнання про доступність послуг (15%). Порівняно з 2022 роком помітно зменшилася кількість тих, хто вказує на всі інші бар'єри, окрім відсутності потреби. Зокрема, на 20% менше осіб (27%, порівняно з 47% у 2022 році) вказали на брак навичок, що може свідчити про збільшення можливостей для покращення цифрових навичок [25, с. 35].

Серед респондентів, які визначили брак навичок (25% чоловіків і майже 28% жінок), кожен третій (34%) взагалі не виявив бажання розвивати ці навички. 29% виразили бажання розвинути їх за допомогою своїх дітей чи онуків, 15% зазначили, що обрали б безкоштовні курси, а 11% віддавали б перевагу коротким відеоінструкціям [25, с. 35].

Згідно соціологічних даних існують різноманітні точки зору щодо важливості різних аспектів державних електронних послуг. Найбільше уваги приділено двом основним характеристикам: захищеності персональних даних (20%, порівняно з 23% у 2022 році) та наявності телефонного номера, за яким можна звернутися у випадку проблем (18%, порівняно з 24% у 2022 році). Інші важливі аспекти включають доступ лише з кваліфікованим електронним підписом (13,5%, порівняно з 13% у 2022 році), можливість онлайн-чату (13%, порівняно з 15% у 2022 році) та можливість доступу з мінімальною реєстрацією (13%, порівняно з 12% у 2022 році). Хоча спостерігаються певні коливання порівняно із минулим роком, загальна картина залишається стійкою [25, с. 37].

Загалом наведені соціологічні дані показують, що діджиталізація не просто впроваджує нові технології, але також значно впливає на соціокультурні та економічні аспекти українського суспільства. Збільшення кількості інтернет-користувачів свідчить про зміну способу спілкування, отримання інформації та виконання різних завдань через цифрові канали. Державні служби та платформи діджиталізації, такі як «Дія», стають важливими для громадян, і їхні функції повинні відповідати високим стандартам безпеки, зручності та якості обслуговування.

Цінним інструментом для вивчення динаміки діджиталізації українського суспільства через оцінку його готовності використовувати інформаційні та комунікаційні технології є Індекс мережевої готовності. Він показує інноваційні та технологічні можливості країн усього світу, а також їхню здатність до розвитку у галузі високих технологій та цифрової економіки.

Індекс мережевої готовності (NRI, Networked Readiness Index) обчислюється шляхом проведення арифметичних операцій над чотирма субіндексами, кожен із яких включає 10 компонентів, що складаються з окремих показників. Для оцінювання використовується шкала від 1 до 100 балів.

Проаналізуємо дані індексу протягом 2021-2023 років щодо України.

Загальний показник Індeksu показує стабільну динаміку з невеликими коливаннями у рейтингу та балу. Проте, у 2023 році спостерігається зниження балу (55.16 на противагу 55,71 в 2022 р.), але позначається підвищенням у рейтингу (43 місце на противану 50 в 2022 р. та 53 в 2021 р.), що може свідчити про конкурентоздатність в контексті інших країн. Зростання балу «Доступності» у 2022 році (73,24) та подальше збереження високого рівня в 2023 році (71,67) свідчать про поступове поліпшення доступності Інтернету для населення [108] (табл. 3.2.).

Таблиця 3.2. Індекс мережевої готовності NRI 2021-2023 років – загальний показник та технології

Індикатор	2021		2022		2023	
	Бал	Рейтинг	Бал	Рейтинг	Бал	Рейтинг
Загальний показник	55,70	53	55,71	50	55,16	43
Технології	49,20	50	50,52	45	47,84	43
<i>Доступність</i>	<i>67,15</i>	<i>60</i>	<i>73,24</i>	<i>37</i>	<i>71,67</i>	<i>43</i>
Мобільні тарифи	69,51	45	69.15	49	60,25	69
Ціни на телефони	34,38	103	42.55	89	36,65	92
Охоплення населення хоча б 3G	96,91	97	97.11	100	97,08	104
Створення інтернет-підписок	78,28	51	60.16	9	59,96	11
Міжнародна пропускна здатність Інтернету	неоц.	неоц.	77.21	33	76,08	40
Доступ до Інтернету в школах	57,79	39	93.27	33	100,00	1
<i>Якість контенту</i>	<i>45,53</i>	<i>42</i>	<i>41,35</i>	<i>50</i>	<i>32,02</i>	<i>42</i>
Реєстрація доменів в Інтернеті	неоц.	неоц.	4.21	65	6,05	54
Розробка мобільних додатків	78,30	62	80.45	64	77,64	14
<i>Технології майбутнього</i>	<i>34,92</i>	<i>57</i>	<i>36,97</i>	<i>51</i>	<i>39,82</i>	<i>44</i>
Прийняття нових технологій	53,00	49	53.00	49	53,00	49
Інвестиції в технології, що розвиваються	40,56	63	40.50	63	40,50	64
Щільність роботи	0,04	54	0.26	53	0,11	55
Витрати на програмне забезпечення комп'ютера	46,10	17	54.12	9	65,69	4

Джерело: розроблено автором на основі [108].

У розгляді інших ключових показників, таких як «Технології», можна відзначити певне зниження балу від 50.52 у 2022 році до 47.84 у 2023 році, що може говорити про відносне зниження інноваційного розвитку та технологічного потенціалу передусім через воєнний стан. Проте слід відзначити зростання балів у категоріях «Реєстрація доменів в Інтернеті» та «Розробка мобільних додатків» у 2023 році, що свідчить про певний прогрес у цих напрямках цифрового розвитку. Найвищий показник доступності Інтернету у школах (100 балів) вказує на зростання цифрової грамотності та можливостей

для освіти. Показник «Технології майбутнього» показує зростання балу з 34.92 у 2021 році до 39.82 у 2023 році, що свідчить про певний прогрес у використанні передових технологій. Проте, рейтинг залишається в межах 44-57 [108], що може вговорити про недостатню консолідацію та впровадження цих технологій (табл. 3.2.).

Навички ІКТ в системі освіти демонструють значне зростання балу з 53.55 у 2022 році до 76.30 у 2023 році та відповідним підняттям рейтингу з 48 до 16 місця [108]. Такі дані показують значний прогрес з впровадження інформаційних технологій у навчальний процес, що може позитивно вплинути на підготовку студентів до вимог сучасного цифрового середовища і покращити їхню конкурентоспроможність на ринку праці.

Застосування ІКТ в бізнесі показує стабільну динаміку з незначними коливаннями у балі та рейтингу. У 2023 році бал знизився до 48.79 порівняно з 49.06 у 2022 році, але рейтинг підвищився з 50 до 53 місця [108]. Це може свідчити про те, що бізнес українського суспільства поступово адаптується до використання інформаційних технологій, що може підвищити ефективність та конкурентоспроможність підприємств. Спостерігається і ріст річних інвестицій в телекомунікаційні послуги, що може мати позитивний вплив на доступність та якість послуг зв'язку для українського суспільства, а також сприяти подальшій діджиталізації країни (табл. 3.3.).

Таблиця 3.3. Індекс мережевої готовності NRI 2021-2023 років – людський ресурс.

Індикатор	2021		2022		2023	
	Бал	Рейтинг	Бал	Рейтинг	Бал	Рейтинг
Людський ресурс	54,29	48	54,43	37	57,07	25
Фізичні особи	74,62	17	67,09	7	74,99	2
Кількість активних підписок на мобільний широкосмуговий доступ	82,55	28	неоцін.	неоцін.	неоцін.	неоцін.
Навички ІКТ в системі освіти	неоц.	неоц.	53.55	48	76,30	16

Використання віртуальних соціальних мереж	58,32	81	59.69	81	69,70	46
Зарахування до вищої школи	57,63	17	55.14	18	53,96	21
Рівень грамотності дорослого населення	100.0	1	100.00	1	100.00	1
Концентрація таланту III	неоц.	неоц.	неоцін.	неоцін.	неоцін.	неоцін.
Застосування ІКТ в бізнесі	46,44	50	49,06	50	48,79	53
Фірми з веб-сайтом	62,95	47	62.85	46	62,85	43
GERD, що фінансується бізнесом	37,51	57	37.71	58	37,74	57
Наукомістка зайнятості	43,40	33	57.63	38	57,24	35
Річні інвестиції в телекомунікаційні послуги	78,73	58	79.91	45	79,10	56
Уряди	41,80	71	47,13	52	60,00	58
Державні онлайн-сервіси	67,28	70	67,28	70	79,53	34
Публікація та використання відкритих даних	35,78	45	57,35	23	57,35	23
Державне сприяння інвестиціям у нові технології	47,89	42	47,70	45	47,72	45
Витрати урядів на НДДКР та вищу освіту	16,24	80	16.20	80	5,12	78

Джерело: розроблено автором на основі [108].

Показник, що демонструє рівень розвитку е-уряду показує стабільний ріст з року в рік, за балом і рейтингом (у 2023 році бал зріс до 60.00 порівняно з 47.13 у 2022 році, а рейтинг підвищився з 52 до 58 місця). Це говорить про зацікавленість уряду в цифровій трансформації та розвитку державних електронних сервісів. Позитивна динаміка помітна і в розвитку державних онлайн-сервісів (у 2023 році бал зріс до 79.53 порівняно з 67.28 у 2022 році, а рейтинг зріс до 34 місця в порівнянні з 70 у 2022 році). Дані свідчать про те, що державні онлайн-сервіси стають все більш доступними та зручними для користувачів. Публікація та використання відкритих даних також демонструє значне зростання балу та рейтингу в 2022 році порівняно з 2021 роком, але

залишаються на стабільному рівні в 2023 році [108]. (табл. 3.3.). Це може свідчити про те, що держава продовжує активно працювати над впровадженням відкритих даних, не зважаючи на воєнний стан, але підтримка цього напрямку може вимагати подальших зусиль.

Рейтинг «регулювання» зазнав значних коливань протягом трьох років, проте загалом залишається на відносно високому рівні. Так, у 2022 році бал регулювання знизився до 60.03, але рейтинг збільшився до 84 місця, що вказує на зміни в законодавстві та політиці регулювання, які сприяли покращенню сприятливого середовища для розвитку інформаційних технологій. У 2023 році бал регулювання зріс до 62.25, а рейтинг залишився на високому рівні – 28 місце [108] (табл. 3.4.).

Варто зауважити значний спад у балу та рейтингу електронної участі в 2023 році (бал – 59.31, рейтинг – 57), порівняно з попередніми роками (2021 – 2022 рр. – 80,24 балів 48 місце відповідно) [108] (див. табл. 3.4.), що передусім зумовлено обмеженням ряду особистих прав через введення воєнного стану в державі.

Таблиця 3.4. Індекс мережевої готовності NRI 2021-2023 років – управління та вплив

Індикатор	2021		2022		2023	
	Бал	Рейтинг	Бал	Рейтинг	Бал	Рейтинг
Управління	58,93	57	60,81	57	60,00	58
Довіра	49,57	55	54,70	54	54,61	54
Захищені інтернет-сервери	72,61	43	72,61	43	72,61	43
Кібербезпека	65,33	83	65,33	84	65,33	85
Онлайн доступ до фінансового рахунку	32,53	56	32,53	56	32,53	57
Інтернет-магазини	27,80	48	48,34	41	47,97	45
Регулювання	65,02	61	60,03	84	62,25	28
Нормативна якість	34,08	91	33,07	91	43,32	85
Регуляторне середовище ІКТ	75,29	82	75,29	82	75,29	85
Регулювання нових	50,29	43	33,68	80	34,55	80

технологій						
Законодавство електронної комерції	100,0	1	100,00	1	100,00	1
Конфіденційність захищеного законом контенту	65,44	68	58.09	84	58,09	83
Інклюзія	62,19	65	67,70	60	63,15	60
Електронна участь	80,24	46	80.24	46	59,31	57
Соціально-економічний розрив у використанні цифрових платежів	65,31	56	87.08	42	87,08	42
Наявність локального онлайн-контенту	54,32	75	54.33	75	54,33	75
Гендерний розрив у використанні Інтернету	57,10	70	62,87	78	61,08	82
Використання цифрових платежів у сільській місцевості	53,97	89	53,97	83	53,97	83
Вплив	60,40	47	57,08	57	55,72	54
Економіка	46,73	42	40,99	43	38,30	35
Високотехнологічне та середньовисокотехнологічне виробництво	21,72	63	26.02	59	22,13	64
Високотехнологічний експорт	28,65	58	27.45	61	7,93	80
Заявки на патент РСТ	47,50	46	8.30	49	8,53	44
Розмір внутрішнього ринку	62,98	50	62,37	39	61,79	43
Поширеність гігекономіки	60,68	36	57,85	36	57,85	36
Експорт послуг ІКТ	58,98	9	63,98	7	71,57	6
Якість життя	69,01	57	70,98	57	89,83	59
Щастя	44,61	87	55,78	80	42,50	98
Свобода робити життєвий вибір	69,44	80	66,95	82	75,24	63
Нерівність доходів	94,79	7	93,97	5	93,973	3
Очікувана тривалість здорового життя при народженні	67,21	81	67.21	81	67,21	83

Джерело: розроблено автором на основі [108].

Отже, не зважаючи на деякі коливання у рівні балів та рейтингу окремих показників Індексу мережевої готовності, які передусім спровоковані особливостями воєнного стану і обмежувальними заходами з боку уряду, загалом помітна позитивна динаміка щодо доступності Інтернету, розвитку технологій, а також розвитку державних онлайн-сервісів. Проте, є окремі

проблемні аспекти, такі як низький рівень електронної участі та використання цифрових платежів у сільській місцевості, які потребують уваги та подальших заходів для вирішення.

3.2. Оцінка ефективності е-врядування та е-демократії

Останнім часом популярності набув інтегративний підхід до оцінки ефективності електронного врядування, що базується на створеному комплексному інтегральному показнику. Цей показник формується на основі окремих індикаторів, які відображають різні аспекти ефективності електронного врядування як на національному, так і на місцевому рівнях. З огляду на тему дослідження доцільно використовувати такі системи оцінювання: індекс електронного врядування та індекс електронної участі, які забезпечують загальний огляд рівня електронного врядування в аналізованих країнах, а також індекс місцевого онлайн-сервісу (LOSI), що дає можливість оцінити ефективність електронного врядування на місцевому рівні та стан цифрової комунікації між владою та мешканцями.

Індекс розвитку електронного уряду характеризує стан електронного урядування в країнах-членах ООН. Його розробляє Департамент економічних і соціальних питань ООН (UNDESA) з 2003 року, використовуючи індекс EGDI (E-Government Development Index), який оновлюються кожні два роки. Індекс враховує розвиток веб-сайтів країн, а також доступність таких компонентів, як інфраструктура та освітній рівень, демонструючи, як держава використовує інформаційні технології для залучення громадян.

EGDI складається з трьох субіндексів:

- OSI (Online Service Index) – індекс онлайн-сервісів, обчислюється UNDESA;

- TII (Telecommunication Infrastructure Index) – індекс телекомунікаційної інфраструктури, розраховується МСЕ;
- HCI (Human Capital Index) – індекс людського капіталу, створений спільнотою ЮНЕСКО та ПРООН [58, с. 30].

Шкала оцінювання EGDІ коливається від 0 до 1, де вищий бал говорить про вищий рівень електронного врядування в країні.

Зважаючи на те, що оцінювання показників згідно даного індексу відбувається раз в два роки, скористаємося даними для порівняння 2018, 2020 та 2022 років (табл. 3.5.)

Таблиця 3.5. Індекс розвитку електронного уряду в Україні 2018-2022 роки.

Рік Показник	2018	2020	2022
Загальний показник	0,62 (82 в рейтингу)	0,71 (69 в рейтингу)	0,80 (46 в рейтингу)
Показник онлайн-сервісів	0,57	0,68	0,81
Людський капітал	0,84	0,85	0,86
Телекомунікаційна інфраструктура	0,44	0,59	0,73

Джерело: розроблено автором на основі [112].

Показник загального розвитку е-уряду відображає комплексний рівень впровадження електронних технологій та цифрових послуг у державному секторі. Зростання показника з 2018 по 2022 рік свідчить про поступове поліпшення даного напрямку в Україні. Зростання показника онлайн-сервісів з 0,57 у 2018 році до 0,81 у 2022 році вказує на розвиток електронних сервісів, доступних громадянам та бізнесу не зважаючи на воєнний стан. Стабільно високий показник людського капіталу (з 0,84 у 2018 році до 0,86 у 2022 році) [112] говорить про високий рівень освіти та кваліфікації персоналу, що може сприяти успішному впровадженню та розвитку електронних технологій у державному секторі.

Показник телекомунікаційної інфраструктури відображає кілька характеристик інформаційних можливостей населення країни. Таким чином, він охоплює показники кількості користувачів Інтернету, мобільного зв'язку, фіксованих телефонних ліній, а також бездротових широкосмугових підключень на 100 тисяч населення. Цей індикатор має важливе значення для аналізу цифрового зв'язку між місцевою владою та громадянами, після чого демонструє реальні технічні можливості населення для взаємодії з органами влади в електронному форматі. Значне покращення телекомунікаційної інфраструктури (з 0,44 у 2018 році до 0,73 у 2022 році) [112] вказує на зростання доступності та якості мережевих зв'язків.

Індекс електронної участі (EPI) є ключовим інструментом для оцінки комунікативних характеристик електронного врядування. Його було створено як додатковий компонент до аналізу електронного уряду ООН. З моменту впровадження в 2003 році EPI охоплює три основні аспекти: доступ до електронної інформації, електронні консультації та електронне прийняття рішень [58, с. 35].

Оцінювання індексу цього року за шкалою від 0 до 1, аналогічно Індексу розвитку електронного уряду.

У 2022 році показники EPI для України значно знизилися до 0,60 балів і 57 місця у рейтингу, в порівнянні з 0,81 балами та 46 місцем у 2020 році. Ці дані говорять про послаблення демократичних процесів і посилення централізації влади, що, у свою чергу, негативно вплинуло на зворотний зв'язок із громадянським суспільством (див. табл. 3.6.) [109].

Слід зауважити, що суттєвим чинником такого спаду стала війна з Росією, яка змусила уряд посилити централізацію для ефективного управління в умовах кризи.

Таблиця 3.6. Індекс електронної участі в Україні 2018-2022 роки.

Показник е-участі			
	2018	2020	2022
Бал	0,69	0,81	0,60
Рейтинг	75	46	57

Джерело: розроблено автором на основі [112].

Яскравим прикладом впливу військового стану на відкритий уряд слугують рейтингові дані країн згідно [WJP Rule of Law Index](#) – провідного у світі джерела оригінальних даних про верховенство права в 142 країнах. Одним з показників, який досліджується в рамках Rule of Law Index є показник відкритого уряду. Згідно даних 2020-2023 років показник відкритого уряду в Україні значно погіршився з введенням військового стану і Україна з 42 місця в 2020 році опинилася на 55 місці в 2023 році [110]. Те ж саме стосується і показників права на інформацію, оприлюднення законів та урядових даних, громадянської участі та механізму подання скарг (табл. 3.7).

Таблиця 3.7. Рейтинг України згідно даних показників [WJP Rule of Law Index](#) в 2020-2023 роках.

	2020	2021	2022	2023
Відкритий уряд (загальний показник)	42	51	50	55
Оприлюднені закони та урядові дані	31	37	38	37
Право на інформацію	61	64	65	71
Громадянська участь	60	68	71	68
Механізми подання скарг	65	76	72	78

Джерело: розроблено автором на основі [110].

У межах нашого дослідження особливу цінність мають дані Індексу місцевого онлайн-сервісу (ЛОСІ), який у 2022 році включав 86 показників, згрупованих за п'ятьма основними критеріями: інституційна основа (8), надання контенту (25), надання послуг (18), участь і залучення (17), а також технологічний аспект (18) [110].

Критерій інституційної основи аналізує муніципальні стратегії електронного урядування, організаційні структури, законодавчі акти доступу

щодо інформації та конфіденційності, а також політику відкритих даних. Оцінка контенту розуміє, наскільки повною є доступність важливої публічної інформації та ресурсів в онлайн-форматі. Надання послуг охоплює оцінку доступності адресних державних послуг для громадян. Критерій участі та залучення розглядає наявність механізмів та ініціатив для взаємодії громади з місцевою владою. Технологічний компонент аналізує технічні характеристики порталів, зокрема доступність, функціональність, зручність навігації, естетичний вигляд і відповідність сучасним технологічним стандартам [111].

Оцінювання індексу здійснюється за шкалою від 0 до 1, що дозволяє об'єктивно порівнювати рівень розвитку локальних онлайн-сервісів.

За даним індексом в Україні оцінюється місто Київ з 2020 року. Варто зазначити, що навіть за цей короткий період помітні суттєві зрушення. Так, підняття балу з 0,32 в 2020 році до 0,82 в 2022 році (табл. 3.8.) свідчить про позитивні тенденції у розвитку місцевих онлайн-сервісів та збільшення доступності цих сервісів для мешканців міста. Київ займає 21 місце в рейтингу і знаходиться поруч з такими технологічно розвиненими містами як Стокгольм, Рига і Гельсінкі. Для прикладу Лондон і Амстердам в даному рейтингу 40 та 42 відповідно [111].

Таблиця 3.8. Індекс місцевого онлайн-сервісу LOSI в Києві 2020-2022 роки

Показник онлайн-сервісу		
Рік	2020	2022
Бал	0,32	0,82
Місце в рейтингу міст	50	21

Джерело: розроблено автором на основі [111].

Поряд з тим, варто зазначити, що Київ – це вдалий приклад Smart City в Україні, однак сьогодні не всі міста, які прагнуть стати «розумними», перебувають на однаковому рівні розвитку та мають однакові ресурси (як фінансові, так і інтелектуальні). Одні українські міста вже володіють

необхідною інфраструктурою, фінансуванням і підтримкою громадян, тоді як інші лише починають розглядати можливість упровадження концепції «смартизації».

Говорячи про ефективність е-демократії, доцільно звернути увагу на соціологічні дані щодо дієвості е-петицій. Так, відсоток українців, які сумніваються в дієвості петицій як інструменту впливу на ухвалення рішень становить близько 70 %. Лише 30% опитаних вважають, що петиції на сайті президента України можуть бути дієвими, а щодо місцевих петицій, то цей відсоток становить 25%. Такі дані були отримані в ході соціологічного дослідження, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва разом із соціологічною службою Центру Разумкова на запит Руху ЧЕСНО в період з 8 по 15 грудня 2023 року.

Під час воєнного стану електронні петиції залишаються одним із небагатьох інструментів, за допомогою яких громадяни можуть висловлювати свою думку про роботу влади. У таких умовах значення цього механізму громадської участі зростає. Проте результати дослідження Руху ЧЕСНО свідчать про зменшення кількості поданих місцевих петицій майже в усіх обласних центрах. Позитивно ефективність місцевих петицій оцінили 26,6% українців, тоді як 26,2% вважають їх недієвими. Нейтральну позицію зайняли 19,2%, а ще 28% не дали відповіді на це питання. Значних регіональних відмінностей у ставленні до місцевих петицій не зафіксовано. Найбільш позитивно їхню дієвість оцінили мешканці півдня (37,8%), тоді як у центрі та на сході цей показник становив лише 23,3% і 22,7% відповідно. На заході України підтримують ефективність місцевих петицій 30,3% опитаних. Найбільше недовіри до місцевих петицій серед мешканців сходу, де 36,7% респондентів вважають їх недієвими [52].

На протипагу місцевим петиціям, кількість петицій до президента зростає. У 2022 році Рух ЧЕСНО зафіксував значне збільшення кількості петицій до

президента, які набрали необхідний мінімум у 25 тисяч голосів. У 2021 році таких петицій було 19, а в 2022 році їх кількість зросла до 83. Водночас не всі українці вважають президентські петиції ефективними.

Негативно оцінюють їхню дієвість 22,2% респондентів, нейтрально ставляться 20,8%, а ще 25,7% утрималися від відповіді. Ефективними президентські петиції вважають 31,3% громадян, що на 5% більше, ніж у випадку місцевих петицій. Регіональні особливості в оцінках суттєво не відрізняються. Як і у випадках з місцевими петиціями, найбільші показники підтримки спостерігаються серед мешканців півдня та заходу країни, тоді як на сході та в центрі рівень позитивних оцінок нижчий на 10% [52].

Варто зазначити, що інструмент петицій є особливо важливим в умовах обмежень воєнного стану, але лише третина громадян України вважає його дієвим. Щоб зробити петиції ефективними, слід приділяти увагу популяризації цього інструменту участі серед українців, вдосконалювати платформи, робити їх більш доступними, а також покращити механізм верифікації громадян. Наразі цей інструмент є найпростішим способом «бути на зв'язку» із громадянами. В умовах повномасштабної війни і нових загроз якісна взаємодія суспільства та влади набуває ще більшого значення.

Отже, як бачимо оцінка ефективності е-врядування і е-демократії в Україні є доволі неоднозначною. Так, з однієї сторони, за останні роки спостерігається позитивна динаміка у впровадженні електронних технологій та цифрових послуг у державному секторі. Показники розвитку е-уряду та доступність онлайн-сервісів для громадян та бізнесу поступово покращуються, що свідчить про зростання ефективності е-врядування. З іншої сторони, вплив війни з росією та надмірна централізація влади негативно впливають на рівень е-демократії в країні. Спад показників електронної участі громадян у процесах управління вказує на можливе погіршення зворотного зв'язку між владою та суспільством, що є важливим аспектом ефективності е-демократії.

Висновки до розділу 3

1. Діджиталізація в Україні включає в себе розвиток та впровадження новітніх технологій у всі галузі економіки, освіти, охорони здоров'я, бізнесу, а також модернізацію державного управління. Цей процес допомагає покращити доступ до послуг, підвищити рівень технічної освіти та стимулює економічний розвиток через інновації та вдосконалення виробничих процесів.

Аналіз ряду показників Індексу мережевої готовності та вторинних соціологічних даних, свідчить про позитивну динаміку діджиталізації українського суспільства з певними викликами та нерівностями. Так, за останні роки спостерігається зростання рівня доступності Інтернету, розвиток онлайн-сервісів уряду, підвищення ефективності управління та навіть збільшення використання цифрових платежів. Поряд з тим існують труднощі з доступом до інтернет-послуг в сільській місцевості, проблема кібербезпеки та обмеження відкритих даних. Війна також вплинула на розвиток інфраструктури та доступ до цифрових послуг у деяких регіонах країни. Тому, не зважаючи на військовий стан, задля підтримки взаємодії між владою і суспільством, уряду важливо спрямувати зусилля для забезпечення рівного доступу до цифрових можливостей всіх верств населення та подальшого розвитку інфраструктури і регуляторного середовища в сфері ІКТ.

2. Аналіз низки даних міжнародних індексів з визначення ефективності електронного управління, дає право говорити про значні успіхи України на шляху впровадження електронних технологій в публічне управління. Зокрема протягом останніх років поміним є підняття показників розвитку онлайн-сервісів, людського капіталу та телекомунікаційної інфраструктури. Проте, за даними Індексу електронної участі в Україні відбулося стрімке падіння показників у 2022 році: з 0,81 балу у 2020 році до 0,60 у 2022 році. Це свідчить про погіршення стану демократії та надмірну централізацію влади в країні, що

веде до погіршення зворотного зв'язку з громадянським суспільством. Дані тенденції спричинені передусім війною з росією, що змушує уряд централізувати владу в своїх руках.

Дані індексу місцевого онлайн-сервісу демонструють ефективність впровадження концепції Smart city в столиці України. Поряд з тим, багато українських міст прагнуть стати «розумними», проте темпи та якість реалізації проектів розвитку смарт-інфраструктури значною мірою залежать від економічного потенціалу, фінансових ресурсів та підтримки громадою впровадження інноваційних рішень. Для досягнення масштабної цифровізації в українських містах потрібні значні зусилля, а також важливо зберегти й примножити досягнутий результат.

Ефективне впровадження концепції «розумного міста» потребує тісної співпраці міської влади з приватним сектором, науково-дослідними установами та громадянським суспільством. Центальною складовою цього процесу мають бути інтереси мешканців. Відкритість даних і забезпечення доступу до них для громадськості, а також розвиток цифрових навичок серед населення є критично важливим. Об'єднання міст у спільні мережі та ініціативи сприятиме швидкому обміну досвідом, налагодженню партнерств і створенню єдиних стандартів, які полегшують поширення та реплікацію успішних рішень.

ВИСНОВКИ

Е-врядування є важливим інструментом управління державою під час воєнного стану, однак його впровадження і застосування потребує врахування специфіки військової ситуації та забезпечення безпеки і захисту прав громадян. В ході дослідження особливостей реалізації електронного врядування в умовах воєнного стану приходимо до наступних висновків:

1. Електронна демократія розглядається як спосіб організації суспільного життя, що базується на активному використанні інформаційно-комунікаційних технологій для залучення громадян, громадських організацій та представників бізнесу до процесу ухвалення державних рішень та участі в управлінні країною.

Електронне урядування – це модель функціонування державної влади, яка використовує локальні інформаційні мережі та елементи глобальної інформаційної інфраструктури, забезпечуючи діяльність органів влади в режимі реального часу. Це сприяє спрощенню та розширенню доступу громадян, юридичних осіб та неурядових організацій до взаємодії з державними органами.

Сучасні технології відкривають можливості для трансформації та вдосконалення демократичних процесів. Однак у країнах, де демократія фактично відсутня, запуск електронних платформ і система електронного голосування не призведе до значних змін. У таких випадках ключовим фактором є налагодження конструктивної взаємодії між владою і громадянами, а також готовність суспільства активно брати участь у розв’язанні проблеми та зміни країни.

Серед головних переваг запровадження електронного врядування та електронної демократії можна виокремити:

- розширення можливостей для громадян брати участь у прийнятті рішень і державному управлінні;
- покращення комунікації між суспільством і владними структурами;

- забезпечення прозорості діяльності органів влади через використання сучасних технологій для доступу до інформації;
- підвищення зручності та швидкості доступу до державних послуг у будь-який час і з будь-якого місця;
- зниження впливу особистих якостей посадових осіб на процес ухвалення рішення;
- скорочення деяких державних службовців і поступову трансформацію бюрократичного апарату, що може призвести до змін у механізмах державного управління.

2. Аналіз нормативно-правової бази в сфері е-врядування і е-демократії показав позитивний розвиток законодавства в даних сферах, однак все ще існує проблема "руху по колу", коли зазначені в правових актах проблеми та шляхи їх вирішення, стають підґрунтям для розробки інших нормотворчих документів. Проблеми детально аналізуються та уточнюються, однак не вирішуються. Крім того, нормативно-правові акти, які приймаються Кабінетом Міністрів України та іншими центральними органами виконавчої влади, не є обов'язковими для виконання місцевими органами самоврядування та об'єднаними територіальними громадами, а мають лише рекомендаційний характер для них.

Внаслідок введення воєнного стану в 2022 році в Україні виникла необхідність у прийнятті нових нормативних актів та внесенні змін до існуючих, з урахуванням національної безпеки та кризового управління. Нормативно-правове регулювання е-врядування та е-демократії під час воєнного стану показало стратегічний підхід держави до цих питань, що відобразилося у прийнятті ряду нормативних актів, спрямованих на забезпечення інформаційної безпеки та прискорення інтеграції до Єдиного цифрового ринку. Важливою вимогою залишається адаптація законодавства до непередбачуваних ситуацій та покращення технічних та організаційних аспектів електронного урядування.

3. Воєнний стан створив нове політичне та правове середовище для е-врядування, постала низка нових загроз, серед яких масові кібератаки, часткове знищення інформаційної інфраструктури, небезпека витоку персональних даних та інформації державного зразка. Окрім того виникли і нагальні проблеми: руйнування цивільної інфраструктури, окупація ряду територій росією, поява категорій вимушених переселенців, зниклих безвісти, полонених тощо. Нова реальність вимагала прийняття швидких адаптивних рішень. Саме е-врядування стало стратегічним інструментом, який продемонстрував високу спроможність держави протистояти зовнішньому ворогу. Так, на фоні російського вторгнення уряд успішно зберіг контроль над критично важливими функціями через цифрову інфраструктуру та використання хмарних технологій. Успішне подолання труднощів у сфері е-послуг, таких як закриття державних реєстрів та кібератаки, свідчить про гнучкість та адаптивність держави до нових реалій. Інноваційні рішення центральної та місцевої влади, які включають в себе збереження і розширення певних послуг, свідчать не лише про здатність уряду ефективно функціонувати в умовах війни, але й про стратегічне планування для надання послуг у мирний період. Однак, разом із тим, з'явилися нові виклики, пов'язані з корупційними ризиками та необхідністю посилення безпеки інформаційних систем.

4. Цінним і дієвим механізмом е-врядування є платформа «Дія», яка зуміла під час воєнного стану забезпечити ефективну взаємодію між громадянами та державними органами шляхом запровадження нових сервісів, спрощення адміністративних процедур та забезпечення допомоги в надзвичайних ситуаціях. Окрім того портал "Дія" активно адаптувався до складних умов, викликаних воєнним станом, вдосконалюючи свою функціональність для оптимального задоволення потреб суспільства. Так, нові сервіси дозволили ефективно реєструвати пошкоджене майно, отримувати статус безробітного та компенсації за втрату роботи, сприяти збереженню

діяльності підприємств та робочих місць внутрішньо переміщених осіб, здійснювати збір фінансових пожертвувань, включаючи допомогу армії та гуманітарну підтримку тощо. Однак, враховуючи зростаючі загрози кібербезпеки, важливо посилити заходи безпеки для захисту особистих даних користувачів. Покращення систем ідентифікації та авторизації є ключовим кроком для запобігання можливим витокам інформації. Окрім того, варто сприяти доступності та ефективності порталу для всіх верств населення, незалежно від рівня технічної грамотності та активно працювати над інтеграцією з іншими господарськими та соціальними сервісами для покращення обслуговування громадян. Важливим є впровадження системи збору та аналізу фідбеку користувачів для постійного вдосконалення сервісів з урахуванням їхніх потреб та побажань.

5. Електронна демократія в Україні має великі можливості для розвитку та несе суттєві переваги для самого українського суспільства. Підтвердженням цього слугує активне застосування е-звернень, е-петицій до центральних та місцевих органів влади, бюджетів участі та е-консультацій. Поряд з тим Україні варто впроваджуючи такі важливі інструменти як е-голосування, е-обговорення, е-ініціативи, е-референдуми тощо. Крім того, існуючі інструменти не завжди працюють ефективно, адже не всі е-петиції розглядаються вчасно, е-звернення інколи ігноруються, а бюджети участі саботуються.

Серед основних проблем розвитку е-демократії в Україні варто відзначити не рівний доступ громадян до Інтернету та низький інтерес до е-взаємодії з органами публічної влади через незнання й недовіру. Також важливо враховувати, що після початку війни з Росією багато українців залишилися без доступу до Інтернету, що ускладнює їхню взаємодію з владними органами.

Без сумніву, е-демократія є цікавою та необхідною формою суспільних відносин, яку варто досконало досліджувати та розвивати з практичної точки зору. Важливо створювати нові моделі е-демократії, вдосконалювати її

інструменти та розробляти плани для подальшого впровадження й розвитку в Україні.

6. Діджиталізація для України означає процес інтенсивного впровадження цифрових технологій та інновацій у всі аспекти суспільного життя, господарства і державного управління. Це не тільки перехід від аналогових методів до цифрових, але і важливий стратегічний шлях до поліпшення якості життя громадян, підвищення конкурентоспроможності економіки та ефективного управління ресурсами. Діджиталізація в Україні також включає в себе підвищення кібербезпеки, розвиток електронного урядування та активне використання цифрових технологій для покращення комунікації між громадянами та владою. Впровадження штучного інтелекту, блокчейн-технологій та інших інновацій розглядається як ключовий чинник для досягнення сталого розвитку та забезпечення високого рівня конкурентоспроможності на міжнародному ринку.

Проведений аналіз соціологічних даних та даних індексу мережевої готовності показує, що Україна зберігає стабільність у розвитку технологій та цифрових інновацій, не зважаючи на внутрішні та зовнішні виклики. Динаміка діджиталізації суспільства свідчить про його адаптивність та здатність до розвитку навіть у непростих умовах війни. Підвищення якості інфраструктури ІКТ, покращення сервісів та розширення можливостей для взаємодії через цифрові платформи допомагають зберігати конкурентоспроможність та ефективність управління країною, сприяють розвитку освіти та ефективності бізнесу. Поряд з тим, регулювання нових технологій, конфіденційність онлайн-контенту, низький рівень електронної участі та використання цифрових платежів у сільській місцевості залишаються питаннями, які потребують уваги.

7. Аналіз показників індексу розвитку е-урядування протягом останніх років вказує на позитивну динаміку впровадження електронних технологій та цифрових послуг у державному секторі. Зростання показника загального

розвитку е-уряду від 0,62 бали у 2018 році до 0,80 балів у 2022 році, а також зростання показників онлайн-сервісів, людського капіталу та телекомунікаційної інфраструктури свідчать про позитивні тенденції в зазначених напрямках. Поряд з тим, війна з росією та запроваджений у зв'язку з цим військовий стан сприяють надмірній централізації влади й погіршенню зворотного зв'язку з громадянським суспільством, що негативно відображається на показниках е-участі.

Проведене дослідження підтверджує гіпотезу про те, що ефективне електронне врядування в умовах військового стану прямопропорційно залежне від швидкості впровадження інноваційних технологій в систему управління, адаптивності до надзвичайних ситуацій та високого рівня кібербезпеки.

Тому основними заходами з забезпечення безпеки та ефективності е-послуг в умовах війни повинні стати:

- Кіберзахист. Розвиток та впровадження передових технологій кібербезпеки допоможе уникнути кібератак та зберегти цілісність електронних систем.
- Захист інфраструктури. Забезпечення фізичного та технічного захисту цифрової інфраструктури від можливих вторгнень, знищення чи втрати даних.
- Резервне копіювання. Регулярне створення резервних копій важливих даних і забезпечення їхнього безпечного зберігання в інших локаціях для відновлення інформації в разі потреби.
- Заповнення нормативно-правових прогалин в сфері доступу до публічної інформації під час воєнного стану, задля уникнення зловживань воєнним станом та мінімізації корупційних ризиків;
- Розробка систем ефективної комунікації між органами влади, бізнесом та громадськістю для оперативного обміну інформацією та вирішення нагальних питань.

- Тренінг та освіта. Підвищення кваліфікації персоналу щодо кібербезпеки та навчання громадян безпечному використанню електронних сервісів.

- Створення резервних систем. Розгортання альтернативних електронних систем та платформ для забезпечення неперервності надання послуг у разі втрати чи недоступності основних інфраструктур.

- Моніторинг та аналіз загроз. Постійний моніторинг кіберзагроз та проведення аналізу для вчасного реагування та запобігання можливим атакам.

- Партнерство з приватним сектором. Співпраця з приватним сектором для обміну найкращими практиками та спільної реакції на загрози.

У контексті військового стану та реалізації е-демократії на загальнодержавному та місцевому рівнях виникає необхідність ретельного розгляду та адаптації існуючих інструментів для ефективного взаємодії з громадськістю. Основними кроками на шляху адаптації можуть бути:

- Підтримка електронних інструментів. Важливо забезпечити неперервну роботу електронних інструментів демократії, таких як консультації, петиції та інші, підтримувати їхню стійкість та доступність для всіх шарів суспільства;

- Гнучкі форми участі. Слід активно розвивати гнучкі форми участі громади, такі як дистанційні конференції, онлайн-опитування та інші інтерактивні інструменти, які забезпечують взаємодію громадян без необхідності фізичного зібрання в умовах обмежень;

- Боротьба з дезінформацією. Спеціальний акцент слід зробити на розробці та впровадженні стратегій по боротьбі з дезінформацією та маніпуляціями, щоб гарантувати доступ громадськості до достовірної інформації.

- Прозорість та доступність. Важливо забезпечити високий рівень прозорості та доступності інформації про діяльність владних органів, використовуючи електронні засоби для залучення громади до процесів прийняття рішень.

Таким чином ключовим завданням держави в сфері демократизації повинно стати створення робочого та ефективного механізму е-демократії, який сприятиме взаємодії громадян і влади в умовах військового стану, забезпечуючи відкритість, участь та взаєморозуміння у суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Баранов О. А., Жиляєв І. Б., Демкова М. С., Малюкова І. Г. Електронне урядування в Україні: аналіз та рекомендації. Результати дослідження; за ред. І. Г. Малюкової. Київ: ООО «Поліграф- Плюс», 2007. 128 с.
2. Барегамян С. Х., Карпі Ю. В. Електронне урядування на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях: сучасний стан та перспективи впровадження в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 11. [URL:http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1522](http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1522) (дата звернення: 10.02.2024).
3. Батан Ю. Д., Шевченко Ю. О. Електронна петиція як особлива форма прямої демократії в умовах воєнного стану. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття*» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.); за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 367 – 370.
4. Барікова А. А. Електронна держава: нова ефективність урядування: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 224 с.
5. Белікова М. І. Вплив Воєнного стану на розвиток електронного врядування в Україні. *Наукові перспективи*. Серія: Право. 2022. № 8 (26) С. 243 – 251.
6. Белікова М. І. Цифровізація публічного адміністрування в умовах воєнного стану. *Наукові інновації та передові технології. Серія: Державне управління*. 2022. № 8(10) 2022. С. 381–393. Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 березня 2022 року № 263.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.02.2024).

7. Відкрите місто. Платформа електронної демократії. URL: <https://opencity.e-dem.ua/about> (дата звернення: 15.02.2024).

8. Вінницька обласна військова адміністрація. Офіційний веб-сайт Вінницької обласної військової адміністрації. URL: <https://www.vin.gov.ua/> (дата звернення: 15.02.2024).

9. Войнова Е.О. Електронна демократія як спосіб політичної комунікації та політичної партисипації у мережевому суспільстві: дис. д. ф.: 052 «Політологія». Одеса, 2023. 226 с.

10. Вплив війни на сферу адмінпослуг. Право в умовах війни. квітень 2022. URL: <https://www.slideshare.net/CentrePravo/pdf-251545489> (дата звернення: 12.02.2024).

11. В Україні запустили єдину платформу цифрової взаємодії для допомоги в релокації бізнесу. Дія.Бізнес. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/iniciativi/v-ukraini-zapustili-edinu-platformu-cifrovoyi-vzaemodii-dla-dopomogi-v-relokacii-biznesu> (дата звернення: 15.02.2024).

12. В Україні презентували бренд «держави у смартфоні». LB.ua. 27 вересня березня 2019. URL: https://lb.ua/news/2019/09/27/438454_ukraine_prezentovali_brend.html (дата звернення: 15.02.2024).

13. Гермашев Ю. Війна і PROZORRO. Київ: Трансперенсі Інтернешнл Україна, 2022. 28 с.

14. Гладченко Л. Прозорість державних фінансів як передумова ефективності державного управління. Ринок цінних паперів України. Вісник Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку. 2011. № 3-4. С. 35–41.

15. Голуб А. Від прозорості до контролю. URL: <http://tyzhden.ua/Economics/185040> (дата звернення: 19.02.2024).

16. Громадський бюджет. *Платформа електронної демократії*. URL: <https://budget.e-dem.ua/landing> (дата звернення: 15.02.2024).
17. DEM консультації з громадськістю. *Платформа електронної демократії*. URL: <https://consult.e-dem.ua/> (дата звернення: 13.02.2024).
18. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/> (дата звернення: 12.02.2024).
19. Деякі питання внесення інформації до паспорта громадянина України для виїзду за кордон: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/170-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.02.2024).
20. Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 березня 2022 року № 263. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-2022-%D0%BF#Tex> (дата звернення: 10.02.2024).
21. Деякі питання здійснення оборонних закупівель товарів, робіт і послуг в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 169 (втратила чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/169-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.02.2024).
22. Diia Summit: нові цифрові послуги та документи. 5 жовтня 2020 року. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/diia-summit-novi-cifrovi-poslugi-ta-dokumenti> (дата звернення: 19.02.2024).
23. Diia Summit 2.0 — Мінцифра презентує нові послуги в Дії (прописка онлайн, Дія. Підпис та заміна водійського посвідчення) 17 червня 2021 року. URL: <https://web.archive.org/web/20220217222937/https://itc.ua/news/diia-summit->

2-0-minczifra-prezentu%D1%94-novi-poslugi-v-di%D1%97-propiska-onlajn-diya-pidpis-ta-zamina-vodijskogo-posvidchennya/ (дата звернення: 10.02.2024).

24. Допоможи ЗСУ знищити окупанта: Мінцифра запускає чатбот «Ворог». URL: <https://thedigital.gov.ua/news/dopomozhi-zsu-znishchiti-okupanta-mintsifra-zapuskae-chatbot-evorog> (дата звернення: 10.02.2024).

25. Думки і погляди населення України щодо державних електронних послуг. Аналітичний звіт. Київ, 2024. 67 с.

26. Дяків А. Людський фактор. Як удосконалити ProZorro. *Економічна правда*. 2017. 11 січ. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2017/01/11/616805/> (дата звернення: 16.02.2024).

27. Електронні петиції. *Київська міська рада*. URL: <https://petition.kyivcity.gov.ua/>. (дата звернення: 15.02.2024).

28. Єдиний веб-портал використання публічних коштів. URL: <https://spending.gov.ua/new/> (дата звернення: 16.02.2024).

29. Жекало Г. І., Заяць М. Я., Вакун О. В. Сутність та зміст електронного урядування: концептуальний вимір. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1716> (дата звернення: 19.02.2024).

30. З восьмою річницею, Є-дата! Державна установа Відкриті публічні фінанси. URL: <https://www.publicfinance.gov.ua/news/24> (дата звернення: 12.02.2024)

31. Інструменти е-демократії у містах України. Інформаційно-аналітичний довідник. А. Ємельянова М. Довбенко, П. Завадська, Д. Хуткий, С. Лобойко, М. Наход; За ред. С. Лобойка, М. Находа, Д. Хуткого. Київ, 2017. 58 с.

32. [Кабінет Міністрів України - Михайло Федоров: На тестування мобільного застосунку «Дія» зареєструвалося більше 58 тис. українців](#). *Урядовий портал*. 16 грудня 2019. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mihajlo->

fedorov-na-testuvannya-mobilnogo-zastosunku-diya-zareyestruvalosya-bilshe-58-tis-ukrayinciv_(дата звернення: 12.02.2024).

33. Когут К. Оновлення додатку «Дія» – що тепер доступно житомирянам. 3 грудня 2021 року. URL: <https://izhytomyryanyn.com/uk/news-6430> (дата звернення: 12.02.2024).

34. Колесніченко І. М. Розвиток електронного урядування в Україні: інституціональний аспект. Бізнес-Інформ. 2014. № 3. С. 52 – 57.

35. Коломієць В. Мобільний додаток «Дія» завантажили вже понад 2 млн громадян – Мінцифри. *Громадське телебачення*. 6 квітня 2020. URL: <https://hromadske.ua/posts/mobilnij-dodatok-diya-zavantazhili-vzhe-ponad-2-mln-gromadyan-mincifri>_(дата звернення: 12.02.2024).

36. Константінова Н. Набули чинності COVID-сертифікати для подорожей в Євросоюз. Пояснюємо, як це працює. Радіо Свобода. 20 серпня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/covid-sertyfikaty-dla-evrosoyusu/31419969.html> (дата звернення: 12.02.2024).

37. Конституція України: закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

38. Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації: Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 року № 797-р. URL <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-p> (дата звернення: 22.01.2024).

39. Контактний центр Києва. 1551. URL: <https://1551.gov.ua/>. (дата звернення: 22.02.2024).

40. Концепції розвитку електронного урядування в Україні: затв. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2010 року № 2250. *Офіційний вісник України*, 2010 р., № 97, ст. 3443. (дата звернення: 22.01.2024).

41. Концепція розвитку електронного урядування в Україні: Ропорядження Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2017 року № 649-р

URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-p> (дата звернення: 22.01.2024).

42. Лопушинський І. Електронна демократія та електронне урядування: досвід США для України URL : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/ebook/putp/20112/doc/2/03.pdf>. (дата звернення: 22.01.2024).

43. Лопушинський І. П., Ключевський В. І., Момоток О.П. Особливості надання публічних (електронних публічних) послуг в умовах воєнного стану в Україні. *«Журнал наукові інновації та передові технології»*. 2023. №4 (18). С. 110-123.

44. Мазярчук В. Публічні фінанси відбудови: прозорий бюджет та сучасні інструменти аналітики даних. URL: https://lb.ua/blog/victor_mazyarchuk/562714_publichni_finansi_vidbudovi.html (дата звернення: 22.02.2024).

45. Мезенцев А. Електронне урядування, електронна демократія – підходи до визначень. *Теорія та практика державного управління*, 2015. Вип. 1(48). С. 64– 69.

46. Михайло Федоров презентував [100 перемог Мінцифри за 2020 рік](#). Прес-офіс Міністерства. 23 грудня 2020. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/mikhaylo-fedorov-prezentuvav-100-peremog-mintsifri-za-2020-rik-ta-anonsuvav-masshtabni-natsionalni-proekti> (дата звернення: 12.02.2024).

47. Місцеві петиції. *Платформа електронної демократії*. URL: <https://petition.e-dem.ua/> (дата звернення: 15.02.2024).

48. Не «Дією» єдиною: які е-послуги надають українські міста. *Transparency International Ukrain*. 1 травня 2023. URL: <https://ti-ukraine.org/blogs/ne-diyeyu-yedynoyu-yaki-e-poslугy-nadayut-ukrayinski-mista/> (дата звернення: 12.02.2024).

49. Некрасов В. [Сервіс без чиновників. Як буде виглядати і працювати “держава в смартфоні” Зеленського](#). *Економічна правда*. 30 вересня 2019. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/09/30/652085/> (дата звернення: 12.02.2024).

50. Онищенко В. Не «Дією» єдиною: які е-послуги надають українські міста. *Transparency International Ukrain*. 1 травня 2023. URL: <https://ti-ukraine.org/blogs/ne-diyeyu-yedynoyu-yaki-e-poslugy-nadayut-ukrayinski-mista/> (дата звернення: 12.02.2024).

51. Питання Єдиного державного веб-порталу електронних послуг та Єдиного державного порталу адміністративних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 року № 1137. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1137-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.02.2024).

52. Олійник В. Менше третини українців вважають петиції дієвими. Результати соціопитування. *Рух ЧЕСНО*. URL: <https://www.chesno.org/post/5837/> (дата звернення: 19.02.2024).

53. Оновлення мобільного застосунку Дія. 2 червня 2020 року. URL: <https://diia.gov.ua/news/onovlennya-mobilnogo-zastosunku-diya> (дата звернення: 29.02.2024).

54. Павлюк О. У «Дії» з’являться громадські опитування — постанова уряду. *Суспільне новини*. 8 лютого 2022 року. URL: <https://suspilne.media/204891-u-dii-zavlatsa-gromadski-opituvanna-postanova-uradu/> (дата звернення: 12.02.2024).

55. Панкратова В. О. Вплив воєнного стану на використання електронних інструментів демократії. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. №4. С. 105-109.

56. Петиція № 22/142862-еп «Євробачення–2023». URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/142862> (дата звернення: 15.02.2024).

57. Петиція № 22/143102-еп «Присвоїти дорослим, яким на момент вторгнення РФ вже виповнилося 18 років статусу «дорослий війни» та призначити щомісячно фінансову допомогу пожиттєво». URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/143102> (дата звернення: 15.02.2024).

58. Полумієнко С. К. Моніторинг, оцінювання та прогнозування розвитку системи електронного урядування. Київ: ФОП Москаленко О. М., 2017. 64 с.

59. Положення про Міністерство цифрової трансформації України: затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 18 вересня 2019 року № 856. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/501-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.02.2024).

60. Пономаренко А. Б., Ковальов Д. В. Е-демократія як спосіб здійснення прямої демократії. Політичне життя. 2017. № 1-2. С. 9-15.

61. Портал Дія. 2024. URL: <https://diia.gov.ua/> (дата звернення: 12.02.2024).

62. Представляємо чат-бот платформи Є-дата в Телеграм. Державна установа Відкриті публічні фінанси. URL: <https://www.publicfinance.gov.ua/news/23> (дата звернення: 12.02.2024).

63. Представляємо ще один месенджер платформи Є-Data - Телеграм-бот «Міністерство фінансів Публічні кошти». Державна установа Відкриті публічні фінанси. URL: <https://www.publicfinance.gov.ua/news/17> (дата звернення: 12.02.2024).

64. Презентували Дію на першому в історії саміті Diia in DC у Вашингтоні. URL: <https://t.me/zedigital/3158> (дата звернення: 12.02.2024).

65. Про адміністративні послуги: Закон України від 6 вересня 2012 року № 5203-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text> (дата звернення: 19.01.2024).

66. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року №64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 19.01.2024).

67. Про відкритість використання публічних коштів: Закон України від 11 лютого 2015 року № 183-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183-19#Text> (дата звернення: 19.01.2024).

68. Про внесення змін до деяких законів України щодо покращення управління у сфері електронних комунікацій: Закон України від 16 серпня 2022 року №2529-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2529-20#Text> (дата звернення: 19.01.2024).

69. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення умов для відновлення та розвитку електронних комунікаційних мереж: Закон України від 16 серпня 2022 року №2530-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2530-20#Text> (дата звернення: 19.01.2024).

70. Про внесення змін до Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності організації роботи постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг в умовах воєнного стану: Закон України від 3 травня 2022 року №2240-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2240-20#Text> (дата звернення: 19.01.2024).

71. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 6 березня 2022 р. № 209: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 березня 2022 року №364. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/364-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.01.2024).

72. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 березня 2022 року №480 URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/480-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.01.2024)

73. Про деякі заходи із забезпечення надання якісних публічних послуг: Указ Президента України від 4 вересня 2019 року № 647/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/647/2019#Text> (дата звернення: 19.01.2024).

74. Про деякі заходи щодо поліпшення доступу фізичних та юридичних осіб до електронних послуг: Указ Президента України від 29 липня 2019 року № 558. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/558/2019#Text> (дата звернення: 19.01.2024).

75. Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади: Указ Президента України від 1 серпня 2002 року № 683/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/683/2002#Text> (дата звернення: 22.01.2024).

76. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 19.01.2024).

77. Про електронний цифровий підпис: Закон України від 22 травня 2003 року № 852-IV. (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/852-15#Text> (дата звернення: 19.01.2024).

78. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003 року № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> (дата звернення: 19.01.2024).

79. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 року № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.01.2024).

80. Про забезпечення функціонування ІКТ та публічних реєстрів: Закон України від 15 березня 2022 року №2130-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2130-20#Text> (дата звернення: 19.01.2024).

81. Про затвердження завдань Національної програми інформатизації на 2022-2024 роки: Постанова Верховної Ради України від 8 липня 2022 року №2360-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2360-IX#Text> (дата звернення: 19.01.2024).

82. Про затвердження плану заходів щодо створення Єдиного державного порталу адміністративних послуг: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 вересня 2013 року № 718-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/718-2013-%D1%80#Text> (дата звернення: 19.01.2024).

83. Про затвердження Порядку надання електронних публічних послуг в автоматичному режимі: постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2022 року № 868. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-poriadku-nadannia-elektronnykh-publichnykh-posluh-v-avtomatychnomu-rezhymi-868-050822> (дата звернення: 19.01.2024).

84. Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 331. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331-2022-п#Tex> (дата звернення: 19.01.2024).

85. Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи «Електронний Уряд»: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2003 року № 208. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/208-2003-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.01.2024).

86. Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 року № 393/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 19.01.2024).

87. Про національну програму інформатизації: Закон України від 1 грудня 2022 року №2807-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 19.01.2024).

88. Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг: Закон України від 15 липня 2021 року № 1689-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-20#Text> (дата звернення: 19.01.2024).

89. Про першочергові завдання щодо впровадження новітніх інформаційних технологій: Указ Президента України від 20 жовтня 2005 року № 1497/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1497/2005#Text> (дата звернення: 19.01.2024).

90. Про хмарні послуги: Закон України від 17 лютого 2022 року №2075-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2075-20#Text> (дата звернення: 19.01.2024).

91. Про затвердження плану заходів на 2023 рік щодо переведення публічних послуг в електронну форму: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2022 року № 1191-р URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-planu-zakhodiv-na-2023-rik-shch-a1191r> (дата звернення: 19.01.2024).

92. Романчук О.З., Бисага Ю.М., Берч В.В., Нечипорук Г.Ю., Чечерський В.І. Електронне урядування: конституційно-правове дослідження: Монографія. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2021. 196 с.

93. Система ProZorro стала обов'язковою для всіх держзакупівель. URL: <https://hromadske.ua/posts/systema-prozorro-stala-oboviazkovoju-dlia-vsikh-derzhzakupivel> (дата звернення: 19.01.2024).

94. Створення нової ІТ-системи з планування та моніторингу виконання державного бюджету. Державна установа Відкриті публічні фінанси. URL: <https://www.publicfinance.gov.ua/news/22> (дата звернення: 29.01.2024).

95. Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія / С.Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.

96. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua>. (дата звернення: 19.02.2024).

97. Хвостова М., Кириченко Ю., Майєр-Резенде М. Огляд демократичних інститутів України під час війни. Київ: Democracy Reporting International, 2023. 18 с.

98. Фейсбук-сторінка Міністерства цифрової трансформації України. URL: <https://www.facebook.com/mintsyfra> (дата звернення: 19.02.2024).

99. Цілодобова варта. Вінницька міська рада. URL: <https://www.vmr.gov.ua/1560> (дата звернення: 19.02.2024).

100. Чернецька А. Що таке "Держава в смартфоні": переваги та нюанси проєкту. 24 Канал 16 вересня 2019. URL: https://24tv.ua/shho_take_derzhava_v_smartfoni_perevagi_ta_nyuansi_proyektu_n1205918 (дата звернення: 19.02.2024).

101. Швець К. А. Становлення громадянського суспільства в Україні та його взаємодія з органами державної влади. *Вісник Львівського університету. "Серія філософсько-політологічні студії"* № 47. 2023. С. 298-304.

102. Щодо забезпечення укладення угоди між Україною та Європейським Союзом про взаємне визнання кваліфікованих електронних довірчих послуг та імплементації законодавства Європейського Союзу у сфері електронної ідентифікації: Закон України від 1 грудня 2022 р. №2801-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-20#Text> (дата звернення: 19.02.2024).

103. [Я мрію про державу у смартфоні – Володимир Зеленський](https://www.president.gov.ua/news/ya-mriyu-pro-derzhavu-u-smartfoni-volodimir-zelenskij-55585). Офіційне інтернет-представництво Президента України. 23 травня 2019. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ya-mriyu-pro-derzhavu-u-smartfoni-volodimir-zelenskij-55585> (дата звернення: 15.02.2024).

104. Breka E., Noble F. E-Democracy Around the World. URL: <https://silo.tips/download/e-democracy-around-the-world-a-survey-for-the-bertelsmann-foundation-by-phil-nob> (дата звернення: 22.01.2024).

105. Fang Z. E-Government in the digital era: concept, practice, and development. *International Journal of The Computer, The Internet and Management*, Vol. 10, №2. 2002 P. 1 – 22.

106. Layne K., Lee J. Developing fully functional E-government: A four stage model. *Government Information Quarterly*. 2001. Vol. 18 (2). P. 122 – 136.

107. Madzova V., Sajnoski K., Davcev L. E-Government as an Efficient Tool towards Good Governance (Trends and Comparative Analysis throughout Worldwide Regions and within West Balkan Countries). *Balkan Social Science Review*. 2013. Vol. 1. P. 157 – 174.

108. Networked Readiness Index. URL: <https://networkreadinessindex.org> (дата звернення: 12.01.2024).

109. Petition. URL: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/petition>

110. Ukraine. Open Government. [WJP Rule of Law Index](https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/country/2023/Ukraine/Open%20Government#overall). URL: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/country/2023/Ukraine/Open%20Government#overall> (дата звернення: 19.02.2024).

111. UN E-Government. City Data. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data/City> (дата звернення: 12.01.2024).

112. UN E-Government Survey 2022. URL:

<https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2022> (дата звернення: 12.01.2024).

